

GİRİŞ

XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin Avrupa karşısında uğradığı yenilgiler, batıdaki gelişmelere ayak uydurma ve özellikle ordunun Batı tarzı eğitilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Batı ile ilişkiler geliştirilmiş, askerî ıslahat ve askerî eğitim alanında önemli çalışmalar ortaya konmuştur. (Albayrak ve Şeker, 2014: 3) Kaybedilen savaşlarda temel nedenin çağdaş gelişmelere ayak uyduramayıp olduğu anlaşıldığından Batı tekniğine, medeniyetine ve fikriyatına göre askerî okullar açılması öncelikli çare olarak düşünülmüştür. Kara ordusunda olduğu gibi donanmada da Çeşme Deniz Muharebesi (5 Temmuz 1770), bir deniz okulunun açılmasının kaçınılmaz zorunluluk haline geldiğini açıkça göstermişti (Avcı, 1963: 1). Açılan bu okullarda yetişen, Türk resim tarihinde çok önemli yere sahip olan ve Asker Ressamlar Kuşağı olarak adlandırılan sanatçıların benzerini dünyanın başka hiçbir yerinde görmek mümkün değildir. Bir elinde silah, diğer elinde fırça tutan sanatçı grubu tamamen Türk sanatına özgüdür (Ersoy, 2009: 20).

1. ASKERÎ OKULLAR VE RESİM DERSLERİ

1773 yılında tersane ve donanmanın geliştirilmesi ve tersanede çalışanların eğitilmesi amacıyla teknik bir okul olarak "Hendesehane-i Bahri" veya diğer adıyla "Hendesehane" açıldı. 22 Ekim 1784 tarihinde Mühendishane-i Bahri-i Hümayun adı ile yeni binasında faaliyete

başlayan okulda güverte ve gemi inşa subayları yetiştiriliyordu (Dz.H.O.Tarihçesi). Okulda daha çok askerî amaçlarla yeni resim teknikleri öğretilmeye başlanmış, böylece Batı perspektif kuralları ile nesneyi iki boyutlu yüzey üzerinde modle ederek¹ göstermeye yarayan ışık-gölge uygulaması gibi kurallar resim eğitiminin programı içinde yer almıştır (Tansuğ, 2012: 51). Bu okul, İstanbul Teknik Üniversitesi ile Deniz Harp Okulu'nun da çekirdeğini teşkil etmiştir.

Kara ordusunda da özellikle teknik yönü ağırlıklı olan istihkâm ve topçu sınıflarındaki askerlerin hem kullandıkları silah ve gereçlerin tekniğini kavrayabilecek, hem de onların kullanılması için gerekli hesaplamaları yapabilecek bilgi düzeyine ulaştırılması zorunlu bir ihtiyaçtı. Artık, kullandıkları topçu silahlarının tekniğini kavrayamayan veya hesaplamalarını doğru yapamayan orduların muharebede başarılı olma şansı kalmamıştı. Bu gerçeği bizzat III.Selim de görmüş; Kağıthane Topçu Talimgâhında yapılan bir atış tatbikatını izlerken topçuluk eğitiminin ve top nişancılığının zayıf olduğuna şahit olmuştu. Bunun sebeplerini sorarak inceleme yaptıktan sonra, matematikçi İsmail Efendi'yi atış yerine çağırtmış ve talim yanlışlıklarıyla vuruşlar onun sayesinde düzeltilmişti. III.Selim, tecrübesi ile topçuluğun başlı başına bir ilim olduğuna inanmış ve okur-yazar matematikçi topçu subayı

¹ Modle etmek: Resimde gölgeleri, gölgelemeyi ve ışıklı noktaları kullanarak biçimlerin gerçek oldukları ve hacme sahip oldukları yanılsamasını sağlama tekniği. (<https://tamsanat.net/sanat-terimleri-sozlugu/>)

yetiştirecek bir okulun açılmasının zorunlu hale geldiğini düşünmüştü (Avcı, 1963: 11).

Böylece ordunun; haritacı, istihkâmcı, inşaat mühendisi ve topçu sınıfı personelini, çağın gerektirdiği niteliklere sahip olarak yetiştirmek amacıyla 1795 yılında Mühendishane-i Berrî-i Hümayun kuruldu (Cebeci, 2020: 51). 1847'den itibaren mimarlık eğitiminin de verildiği bu okul, günümüzde "Topçu ve Füze Okulu" adı ile Türk Silahlı Kuvvetleri'nde Kara Kuvvetlerinin topçu sınıfına ait personelini yetiştirmek üzere eğitim ve öğretime devam etmektedir.

Askerî eğitimle başlayan bu yenileşmeler, özellikle askerî deniz okulunun açılışı, Türk eğitim tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Akyüz, 2020: 143).

Her iki mühendishanede de verilen bazı askerî ve teknik dersler için öğrencilere öncelikle temel çizim becerisi kazandırılması gerekiyordu. Bu amaçla Mühendishane-i Berrî-i Hümayun'da topçu ve istihkâm teknik dersleri ile belirli oranda matematik ve Fransızca'nın yanı sıra resim dersleri de verilmekteydi (Ünal, 2006: 210). Örneğin Mühendishane-i Berrî-i Hümayun'un birinci sınıfında okutulan Resim ve Hüsn-i Hat derslerinin (Akyüz, 2020: 145), üst sınıflarda okutulan çizime dayalı teknik ve askerî derslerde gereken becerinin öğrencilere kazandırılması amacıyla programa dahil edildiği söylenebilir. Benzer şekilde Harbiye'nin ders programlarında da resim ve çizim kurallarıyla doğrudan veya dolaylı olarak bağlantıları bulunan Resim, Harita İnşası, Topoğrafya ve İlm-i Menazır gibi dersler bulunmaktaydı (Akyüz, 2020: 147).

Harbiye ve Mühendishanedeki resim dersleri karakalem modellerden faydalanılarak, doğal nesnelere bakarak, kartpostal ve fotoğraflardan

yararlanılarak veriliyordu. Resim ve resimle ilgili derslerin öğretilmesi sayesinde askerî okullara gerekli olan diğer derslerin ve bilgilerin daha iyi anlaşılması, resimle bağıntılı alanlarda çalıştırılacak olan personelin yetiştirilmesi sağlanıyordu (Terzi, 2014: 143).

Batılı anlamda resim anlayışına geçişte geleneksel resim sanatındaki bazı denemeler ile birlikte 19. yüzyılda askerî okullardaki çalışma ve çabalar bu geçişe önemli ivmeler kazandırmıştır. Özellikle askerî okulların ders programına konulan resim dersleri ile ilgili gelişmelerin sivil okulları etkilemesi ve yurtdışından resim öğretmenlerinin getirilmesi bu gelişmeleri hızlandırmıştır. Bu açıdan Mühendishanede 1793 yılında vermeye başlanan resim dersleri Türkiye'de resim eğitiminin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Aydoğan, 2010: 20).

Atılan önemli adımlardan biri de 1864 yılında Menşei Muallimin adıyla askerî okullara öğretmen yetiştirecek bir sınıfın teşkil edilmesi olmuştur. Menşei Muallim sınıfına harbiye mezunu subaylar arasından, istekli ve öğretmenlik yeteneği olanlar seçiliyor ve ilave eğitime alınıyorlardı. Bunlardan iki yıl eğitim alanlar rüştiyelerde, dört yıl eğitim alanlar ise askerî idadilerde ve Harbiye'de öğretmen olarak görevlendiriliyordu. Bu sınıfların resim bölümü "*nazarî ve amelî cihetiyle çok ciddi ve çok istifadeli bir tarzda tertip edilmiş*" (Yetik, 2016: 12) ve "*gerçek anlamda Batı müfredat programlarını uyguluyordu*" (İslimyeli, 1965: 15). Resim öğretmeni olarak yetiştirilen öğrencilere Hendese-i Resmiye, Menazır ve Gölge, Resm-i Hatti, Kara Kalem Resmi, Çini ile Resim, Boyalı Resim, Modelden Resim gibi dersler veriliyordu (Yetik, 2016: 12).

Askerî okullarda bazı dönemler yabancı ressamlardan da eğitici olarak yararlanılmıştır. Örneğin, dönemin önemli ressamlarından İspanyol asıllı Giuseppe Schranz (Şiranz), İstanbul'a davet edilerek 1837-1841 yılları arasında Harbiye'de öğretmen olarak görev yapması sağlanmış, öğrencilerin suluboya çalışmalarını teşvik etmiştir (Başaran, 2014: 32). Pierre Ques (Mösyö Kes) isimli Fransız ressam ise çok daha uzun süreyle, 1846-1887 yılları arasında Harbiye ve Askerî İdadide 40 yılı aşan süreyle resim öğretmenliği yapmıştır (Yetik, 2016: 13; Tansuğ, 2012: 51).

Askerî okullarda resim derslerine çok önem verildiğini görmekteyiz. Bu konuda Türk ordusu, resim eğitiminde hocaların kendi inisiyatiflerini kullanmalarına müsaade etmiş; daha iyi, daha rasyonel eğitimin önünü açmıştır (Terzi, 1997: 140), 1893 yılında Kuleli Askerî Lisesi'ndeki resim eğitimini Yetik (2016: 26) şu şekilde anlatmaktadır:

“Askerî liselerde o zamanın programıyla resim dersine çok ehemmiyet verilmiş, haftanın bir günü sabahdan akşama kadar bu derse tahsis edilmişti. Müsait havalarda bütün sınıf mektepten kırlara ve deniz kenarlarına götürülerek manga manga taksim edilir ve her manga bir muavinin nezareti altında etütlerine devam ederdi. Yağmurlu ve soğuk havalarda ise dershanede eşya kompozisyonları karşısında meşgul olunurdu. Lise birinci sınıfta mücessem şekilleri ve eşyayı manazıra tevfikân görüp çizmek ve gölgelemek usulleri gösterilir, lise ikinci sınıfta suluboyaya başlanır, son sınıfta ise tabiattan istinsaha devam edilirdi”.

Aynı dönemde Bahriye Mektebi'ndeki resim derslerinin işleniş şeklini ve verilen önemi de Ali

Sami Boyar (1959: 71) şu şekilde anlatmaktadır: *“... bizim Bahriye Mektebindeki ders usulümüz, bugün en son metodlara hiç aykırı değildi. Resim dersi, resim dershanesinde verilirdi. Talebenin oturduğu sıralar tam bir daire şeklinde, iç içe, bir birinden yüksek üç sıra üzerine tertip edilmişti, Böylece ön sıradakiler arkadakileri hiç rahatsız etmeden iç dairenin merkezine konulan model herkes tarafından kolayca görülebilirdi. Modeller küçük mikyasta yapılmış evler, kışlalar, köprüler, değirmenler, bazı bahrî âletler vesaire idi. İdadî birinci sınıflarda, talebe takozlar, kübik şekiller mahrutlar gibi tahta modellerle çizgili, gölgeli, kurşun kalem resim yapmaktan mesuldü. İkinci ve üçüncü sınıflarda daha zor modellere geçilir ve bunlar sulu boya ile de yapılırdı. Menazır dersini ameli olarak görürdük.*

Yağlı boya resme büyük sınıflarda geçtiğimiz vakit hususi olarak çalışırdık ama istidadlı olanlar daima himaye görür, hattâ resim hocaları bu gibi talebeye kendi odalarını verirdi. Nitekim merhum Ruhi ile ben, Kaymakam Şükrü Bey'in, diğer iki arkadaş'da Haşim Beyin odasında çalışırdık. Resim hocalarımızın üç sınıf için, iki Kaymakam ile bir mülâzimden teşekkül ettiğini söylemek, Mekteb-i Bahriye'de bu derse ne kadar ehemmiyet verildiğini izaha kâfidir zannederim.”

Askerî okullarda eğitim gören sanatçıların birçoğu Avrupa'ya gönderilerek resim bilgilerini daha da artırmalarına imkân sağlanmıştır. 19.yy'da Ordu mensupları, özellikle de Mühendishane-i Berrî-i Hümayun'dan yetişenler, Avrupa deneyimlerini de değerlendirerek Türk resim sanatındaki değişimlere önemli katkıda bulunmuşlardır (Tansuğ, 2011: 158).

İlave etmek gerekir ki; günümüzde de çizim ve resim becerisi askerî açıdan önemini

korumaktadır. Günümüzde askerî okullarda okutulan ve tüm subay ve astsubayların aldığı “Topoğrafya” derslerinin birçok konusu çizime dayanmakta, her sınıftan tüm rütbeli personele verilen “İleri Gözetleyicilik” derslerinde “manzara krokisi” öğretilmektedir. Eğitimlerde ve tatbikatlarda uygulaması yaptırılan, denetlemelerde de aranan manzara krokisi çizimi, ölçekli olarak ve perspektif kuralları uygulanarak yapılmaktadır. Ayrıca her seviyede icra edilecek harekâtın planlama ve takibinde çeşitli krokiler yapılmakta ve sürekli güncellenmektedir. Yapılan bu krokileri sadece yapanın değil, görevli diğer personelin de anlayabileceği, görev alanına giren konularda geliştirebileceği standartlarda olması zorunludur. Bu nedenlerle günümüzde resim becerisi askerî alanda önemini koruduğu gibi gelecekte de önemini korumaya devam edecektir.

2. ASKER RESSAMLAR KUŞAĞI

“Asker Ressamlar” olarak adlandırılan bu kuşak, sanat tarihimizde benzerine başka kültürlerde rastlamanın mümkün olmadığı bir işlevi üstlenmiştir. Yağlıboya resim tekniğini, derinlikli ve ışık-gölgeli sanat anlayışını yabancı ve azınlık sanatçıların tekeline kurtarmış, çağdaş Avrupa resmiyle aramızdaki mesafenin kapatılmasına öncülük etmişlerdir. Bu nedenlerle birçok kaynakta onlardan övgüyle söz edilmiş, ama hak ettikleri ölçüde biyografik metinlerde yer alamamışlardır. (Özsezgin, 2014: 10)

Bunun en önemli nedeni de o dönemde resimlerin, sergilenmek için değil, saraya sunulmak için yapılıyor olmasıydı. Yapılan esere sanatçısı imza olarak adını yazarken adının devamına “kulları” kelimesini de ilave etmekte ve onun yanına da genellikle resmin yapıldığı yılı

yazmaktaydı. Örneğin Şeker Ahmet Paşa’nın resimlerine attığı imza örneklerinden² birinin “Ahmet Ali kulları 1313” şeklinde olduğu görülmektedir (Resim 1). Sarayın takdirini kazanmak, sanatçı açısından ödüllerin en yücesiydi ve bunu hak edebilmiş olmak, üretilmiş eserin yerini bulduğunun da göstergesiydi (Özsezgin, 2014: 12). Bu durum birçok sanatçının tanınmasını ve eserlerinin bilinmesini büyük ölçüde zorlaştırmıştır.

Resim 1 Şeker Ahmet Paşa’nın bir resmindeki imzası

Bu dönemde yetişen sanatçıların çoğu askerî okullarda öğretmenlik yapmış, sonraki nesil askerî okul öğrencilerinden resme ilgi ve yeteneği olanların bu yolda gelişmelerine destek olmuşlar, hatta bazı asker ressamı emekli olduktan sonra da sivil okullarda resim öğretmenliği yaparak resim sanatının yerleşmesine, yaygınlaşmasına önemli ölçüde katkı sağlamışlardır (Terzi, 2014: 144).

İstisnaları olmasına rağmen bir genelleme yapmak gerekirse; yaşadıkları dönem, aldıkları eğitim ve yaptıkları görevler gibi doğrudan sanat yaşamlarını etkileyen faktörler nedeniyle oluşan üslup farklarının yanı sıra kuşakta yer alan

² Sanatçının imza örnekleri için bkz.: ŞERİFOĞLU, Ömer Faruk - BAYTAR, İlona; Şeker Ahmed Paşa 1841-1907, TBMM Millî Saraylar Dire Başkanlığı Yayın No: 46, 2008, İstanbul; s.16.

sanatçıların ilk nesilleri primitif sayılabilecek resimler yapmışlar, kuşağın sonraki sanatçıları ise açık havada, doğadan çalışmalar yaparak izlenimciliğe kayan eserler üretmişlerdir. Ayrıca seçilen konularda da benzer şekilde değişim olmuş, başlangıçta insan figürüne pek yer verilmeyen peyzaj ve natürmort türü resimler yapılmışken sonraki kuşaklara doğru bu tür sınırlamalar olmadan, daha geniş bir tema yelpazesinde çalışılmıştır.

Doğum yılı itibarıyla önceki asker ressamının, kendilerinden sonrakileri yetiştirdiği veya yetiştirilmesine katkı sağladığı da bir gerçektir. Örneğin; Osman Nuri Paşa ve Süleyman Seyyid, Hoca Ali Rıza'nın; Hoca Ali Rıza ve Osman Nuri Paşa, Sami Yetik'in hocalarıdır; Sami Yetik Naim Uludoğan'a hocalık yapmıştır, Naim Uludoğan'dan da Cihangir Akşit resim dersleri almıştır. Cihangir Akşit ise ileride kısaca açıklanacağı gibi, Kara Harp Okulu Resim ve Seramik Atölyesini kurmuş, yüzlerce Harbiyeliye sanat eğitimi vermiş, verilen bu eğitimlere Naim Uludoğan, Nüzhet İslimyeli gibi asker ressamı da katkı sağlamıştır. Nesilden nesile hocalık ve öğrencilik devam ederken sanatçı sayısının çoğalmasına paralel olarak üslup çeşitliliğinde de artış yaşanmıştır.

Asker Ressamlar Kuşağı ile ilgili yapılan çalışmalarda, yaş sırasına, alfabetik sıraya, okudukları okullara veya doğum tarihlerine göre farklı sınıflandırmalar (Koç ve Kaplan, 2022: 56) yapılmaktadır.

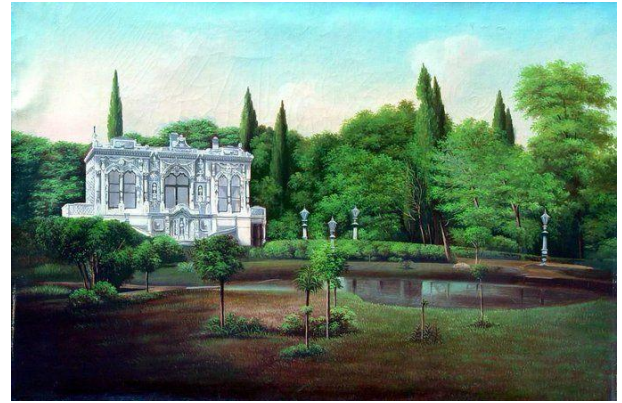
Asker ressamının doğum yıllarına göre kuşaklara ayrılması çoğunlukla kabul edilen bir gruplandırmadır. Buna göre; doğum tarihleri 1820 civarında olanlar ilk kuşak, doğum tarihleri 1840 civarında olanlar ikinci kuşak, doğum

tarihleri 1860 civarında olanlar üçüncü kuşak, doğum tarihleri 1880'lere rastlayanlar dördüncü kuşak ve doğum tarihleri 1890–1910 yılları arasında olanlar beşinci kuşak olarak kabul edilmektedir (Çetin, 2008: 30).

Büyük bir bölümü bilinmese de yetişen çok sayıda asker ressamı anlatmak sınırlı sayfalarda mümkün olmayacaktır. Bu nedenle burada, asker ressamı kuşağı hakkında yeteri kadar fikir verebileceği değerlendirilen az sayıda sanatçı örnek alınarak haklarında kısa bilgilere yer vermekle yetineceğiz.

Ferik İbrahim Paşa (1815-1891)

Sanat tarihimizde ilk Türk ressamı olarak bilinen Ferik İbrahim Paşa 1815 doğumludur ve Nizâm-ı Cedîd'de görevli Konyalı Kulaksız Mustafa Ağa'nın oğludur (Dilmaç, 2009: 138; Cezar, 1971: 329; Yetik, 2016: 13-14).

Resim 2. Ferik İbrahim Paşa; "İhlamur Kasrı".
(Kaynak: Dilmaç, 2009: 350)

1835 yılında Mühendishane-i Berrî-i Hümayun'u bitirerek Avrupa'ya giden 10 öğrenciden ikisi resim öğrenimi için gönderilmiştir. Bunlardan birisi de Mülazımı Sani İbrahim Efendi'di. İbrahim Efendi öğrenim için bir deyişe göre Viyana'ya, diğer bir deyişe göre de Londra'ya gönderilmiştir. Öğrenimden hangi yıl döndüğü bugün için bilinmemektedir, ancak; Sultan Abdülmecid zamanında yurda döndüğü, Padişaha resim dersi verdiği ve bir de portresini

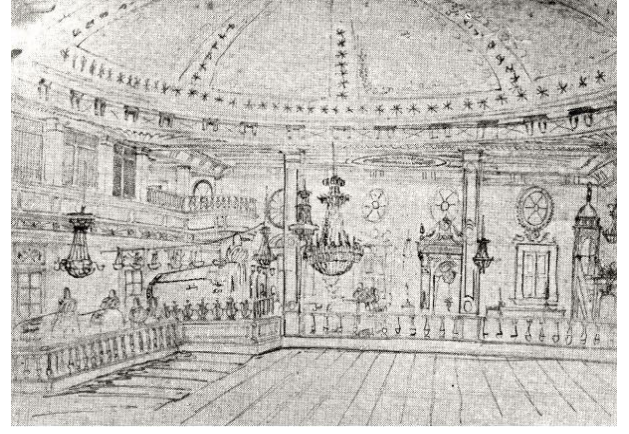
yaptığı bilinmektedir (Dilmaç, 2009: 138; Cezar,1971: 329).

Yetik (2016: 15), ondan şu şekilde bahsetmektedir: “İbrahim Paşa’nın devir itibarıyla klasik ekolün en reel terbiyesini alan bir ressam olduğuna kendi hesabıma inanacağım geliyor. Çünkü dinlediğim hikâyeye göre Sultan Mecit’in çehresindeki çiçek bozuklarını rötuş etmeksizin sayarcasına yapışı mükâfat yerine kendisine acı bir mücazâtı davet etmiş, bir aralık Bursa’ya sürgün edilmesine sebep olmuştur.”

Hüsnü Yusuf Bey (1817-1861)

1837’de Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn’dan mezun olmuştur. 1848’de kolağası rütbesiyle Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn’a resim öğretmeni olarak atanmış, 1854 yılında Beyşehir ve Suğla Gölü kanal çalışmaları için mühendis olarak Konya bölgesinde görevlendirilmiştir. Afyonkarahisar Mevlevihanesi, Mevlânâ Türbesi ve çevresini konu alan kroki ve resim çalışmaları yapmıştır. 1855 yılında Konya’da Karaviran Gölü’nün kaynağının değiştirilmesiyle ilgili görev almış, bölgeyle ilgili beş parça harita çizmiştir. 1856-57 yıllarında önce Viyana’da, daha sonra Paris’te sanat eğitimi almıştır. Bu dönemde Fransa’nın sanat ortamında Barbizon Ekolü ve gerçekçi resim anlayışı hâkimdir (Cebeci, 2020: 65).

Sami Yetik (2016: 18), Hüsnü Yusuf’u “Müslüman Leonardo” olarak nitelemekte ve “Mimaride fevkalade ihtisası, güzel sanatlara ilahi bir incizabı bulunduğu aşikârdır. Ayasofya’nın dahil ve hariç bütün inceliklerini muhafaza ederek küçük mikyasta güzel bir maketini vücuda getirebilmesi sırf bu cezbenin tesiri altında yorumlayan ruhunun bir çalışma eseridir” demektedir.

Resim 3. Hüsnü Yusuf Bey’in kaleminden Afyon Mevlevihânesi’nin Görünümü. (Kaynak: Milli Saraylar Sanat Tarih Mimarlık Dergisi, 2020, s.58)

Su birikintileri, uçsuz bucaksız kır görünümüleri ve ağaçların yer aldığı doğa, o dönemdeki çoğu sanatçının olduğu gibi Hüsnü Yusuf Bey’in de başlıca ilham kaynağıydı. 1858’de İznik ve Bursa güzergâhı üzerinden Konya’ya gitmiş, yolculuk esnasında gördüğü ilginç yapıların görüntülerini kâğıda aktarmış, Akşehir ve İshaklı kasabasında kroki çalışmalarıyla birlikte notlar almıştır. 1861’de kaymakamlığa yükseltilmiş ve o yıl vefat etmiştir (Cebeci, 2020: 65).

Ferik Tevfik Paşa (1819-1866)

İlk eğitimini Enderun’da almış, 1837 yılında Mühendishane-i Berrî-i Hümayun’dan mezun olmuş, Avrupa’ya resim eğitimi için gönderilmiştir. Yurda döndükten sonra askerlik mesleğinde günümüzdeki adı Genelkurmay Başkanlığı olan Erkânı Harp Reisliğine kadar yükselmiştir (Cezar,1971: 329).

Tevfik Paşa, ressamlığının yanı sıra aynı zamanda çok başarılı da bir nakkaş ve hattattır. Büyük depremden sonra Bursa Ulu Cami’nin mihrabını tezyin ve nakşetmiş, ancak bu tezyinat sonradan acemi nakkaş fırçaları ile bozulmuştur (Yetik, 2016: 34; Edhem, 1970: 33).

Yapıtları bilinemediğinden Ferik Tevfik Paşa’nın üslubu hakkındaki bilgiler söylentilere dayanmaktadır (Tansuğ, 2012: 365).

Osman Nuri Paşa (1839-1906)

1857’de Harbiye son sınıf öğrencisiyken Saray’a alınmıştır. Avrupa’da resim eğitimi almıştır. Kuleli Askerî Lisesi’nde ve Harbiye’de resim öğretmenliği yapmıştır. (Edhem, 1970: 35)

Türk resminde, “Preveze Deniz Zaferi” adlı resmi ile kahramanlık içeren konuda eser veren ilk ressamımızdır. (Işık Yayla, 2023: 208)

Resim 4. Osman Nuri Paşa; Peyzaj, tuval üzerine yağlıboya, 73 x 98,5 cm. (Kaynak: Kaya ve Kılınç, 2023: 151)

Askerî Lise öğrencilerinden resim yeteneği ile kendini gösterenleri defterine not alarak unutmadığı, Harbiye’ye geçtikleri sene onları arayıp bulunduğu ve resimhaneye devamlarını teşvik ettiği bilinmektedir (Yetik, 2016: 35). *“Harbiye 4.sınıfta bütün öğrencilerine yağlı boya birer tablo yaptırır ve başarı gösterenleri madalyalarla taltif ederdi”* (İslimyeli, 1965: 37).

“Nuri Paşa, bir zabıt için resim yapmamanın bir kusur, resimden anlamamanın büyük bir irfan noksanlığı olduğuna katî bir kanaatle hüküm vermiş hocalardandı. Derslerde daima, orduda el işlerinde maharetli zabıtların kıymetlerinden itibarlarından bahsederdi. Güzel ve doğru krokilerin meslekteki derece-i lüzumunu munis lisanının tatlı ahengiyle anlatarak genç ruhlara karşı sevdirmeye, sanat zevkini tattırmaya çok dikkat eder, ehemmiyet verirdi” (Yetik, 2016: 35).

Şeker Ahmet Paşa (1841-1907)

1859’da Harbiye’den mezun olmuştur. Resimlerinin Padişah Abdülaziz tarafından beğenilmesi üzerine 1862’de Paris’e gönderilmiş, orada Mekteb-i Osmani’ye devam etmiştir.

Paris Güzel Sanatlar Yüksek Okulunda Boulanger ve Gerome’un atölyelerinde çalışmış, eserleri yurt dışında birçok sergiye kabul edilmiştir (Tollu, 1967: 2). Örneğin; Paris’te öğrenimi sırasında devrin hükümdarı Abdülaziz’in bir portresi ile sergiye katılmış, böylece yurt dışında ilk defa sergiye katılan ressamımız olmuştur (İslimyeli, 1965: 22).

Resim 5. Şeker Ahmet Paşa; “Natürmort”, 92x130 cm, Tüyb, 1906, Ankara RHM. (Kaynak: <https://arhm.ktb.gov.tr/>)

Avrupa’dan döndükten sonra Tıbbiye’deki resim hocalığının yanı sıra Beyazıt, Zeyrek, Kaptan İbrahim Paşa Rüştîye mekteplerinde, Sultanahmet Sanat Mektebi’nde de resim öğretmenliği yapmıştı. Yaptığı bu görevleriyle memleket çocuklarına ve onların yakın çevrelerine de sanat zevkini aşılama gayret ediyor, yaptığı eserleriyle onlara Batı anlayıştaki resimden zevk alma mutluluğunu yaşıtıyordu (Tollu, 1967: 4).

Batı resmiyle kişisel ressam duyarlığı arasında ilinti kuran en başarılı sanatçılardan biri olan Şeker Ahmet Paşa, İstanbul’da ilk kişisel sergiyi

açan ressam olarak da sanat tarihimize geçmiştir (Tansuğ, 2011: 159).

Yaptığı natürmortlarda olduğu kadar peyzajlarında da realist bir tavır sergilediği görülür. Peyzaj ve natürmortlarında daha çok koyu tonları, ışığı ve renkleri kullanımı ile Barok bir etki yaratarak derinlik sağlamıştır. Yaptığı manzara resimlerindeki titizliği ve detaylarındaki ince işçiliği açısından dönemin sanatçısı Courbet'den etkilendiği düşünülmektedir. Şeker Ahmet Paşa, klasisist-romantik bir eğitim görmesine rağmen, yer yer Courbet anlayışına yaklaşan resimler yapmıştır (Özpınar, 2007: 19).

Süleyman Seyyid (1842-1913)

Öğrencilik yıllarında kara kalem ve sulu boya resimleriyle öğretmenlerinin dikkatini çekmiş, Maltalı Guiseppe Schrnaz ve Fransız Pierre Ques'ten ders almıştır. 1862 yılında Harbiye'den teğmen olarak mezun olduktan sonra Paris'e gönderilmiştir. Burada bir süre Robert Flari ve Gustave Bloulanger'nin yanında, daha sonra dokuz yıl kadar da Alaxandre Cabanel'in atölyesinde çalışmış, Paris Güzel Sanatlar Okulu'nu bitirmiştir. Bir yıl Roma'da çalıştıktan sonra İstanbul'a dönmüş; bir müddet ressam Osman Nuri Paşa'nın yardımcılığını yaptıktan sonra Harp Okulu'nda resim öğretmeni olarak atanmıştır. 1880'de Kuleli Askerî İdadisi'ne, 1884'te Askerî Tıbbiye İdadisi'ne geçmiş ve buradan 1910 yılında emekliye ayrılmıştır. İnas Sanayi-i Nefise Mektebi'nde ders nazırlığı, Orman ve Maadin Mektebi'nde Fransızca öğretmenliği yapmış, Mülkiye Mektebi'nin kuruluşunda görev almıştır (Yetik, 2016: 51).

Üsküdar'da Nuh Kuyusu'nda büyük ahşap bir evde yaşayan Süleyman Seyyid, manzara resimlerinde çok sevdiği Çamlıca, Kısıklı,

Bulgurlu, Hekimbaşı, Dudullu, Kayışdağı, Alemdağı ve Fenerbahçe'yi konu almıştır. Daha çok natürmortlarıyla tanınan sanatçı, "Leylaklar" resmi ile Paris Sergisi'nde madalya almıştır. Natürmortlarında Şeker Ahmet Paşa ve Hüseyin Zekâi Paşa gibi çağdaşlarının aksine meyve kompozisyonları yerine meyvenin kendisini ele alarak incelemiştir. Örneğin, Portakallı Natürmort'unda meyvelerden oluşan bir kompozisyon yaratmaktan kaçınarak meyvenin özünü yakalayan, portreleştiren yalın bir anlatım tercih etmiştir. Perspektif ve geometrik sağlamlık resimlerinde dikkat çekmektedir (<https://arhm.ktb.gov.tr>).

Resim 6. Süleyman Seyyid; "Portakallı Natürmort", 33x40,5 cm, Tüyb, 1904. (Kaynak: <https://arhm.ktb.gov.tr>)

46 yıl süre ile askerî ve sivil okullarda öğretmenliğin yanı sıra, gazetelerde yazarlık ve çevirmenlik de yapmıştır (Yetik, 2016: 51).

Servili Ahmet Emin (1845-1892)

İstanbul'da doğan Servili Ahmet Emin, 1865'de Mühendishane-i Berrî-i Humayun'dan Topçu Mülazım (teğmen) olarak mezun olmuş ve tophane resimhanesine atanmıştır. Burada görev yaptığı yıllarda, görevi gereği resimden çok fotoğrafla meşgul olmuştur (Yetik, 2016: 23). Fotoğrafçılığı azınlıkların tekelinden kurtaran sanatçılarımızdan biridir.

Servili Ahmet Emin'in bazı fotoğraf ve suluboya çalışmalarını Topçu Mektebinin resim muallimlerinden Miralay Ali Sami'nin özel koleksiyonunda gördüğünü belirten Yetik (2016: 23) onun sanatkârlığı hakkında kesin fikir edindiğini ifade ederek şu yorumu yapmaktadır: *"... fotoğraf makinesinin bugünkü tekemmüle vasıl olmadığı bir devirde o artistik parçaları ancak bazı Avrupa sanatkârları yapabiliyordu. Bay Ahmet'in makineye bir ressam bakışının sade ve estetik vererek yarattığı parçalar fevkaledeydi. Ziya ve gölge rollerinin uzak ve yakın plânların sihirli ifadelerine dikkat ettikçe doğrusu evvelâ bu resimleri güzel birer tablo kopyaları zannetmiştim."*

Resim 7. Servili Ahmet Emin, Baalbek Harabeleri
(Kaynak: Şeker, 2016: 36.)

Servili Ahmet Emin resim ve fotoğrafın yanı sıra, oymacılık ve heykel dallarında da başarılı çalışmalar yapmıştır. Bu konuda Yetik (2016: 23)'in kanaati şu şekildedir: *"İnsan onun fildişinden kabartma bir tarzda vücuda getirdiği albüm kapağını, Eskişehir taşından işlenmiş ve ince zârif bir dekorla müzeyyen kibritliğini görünce mahir bir graveur olduğuna hükmedeceği gelir. Ceviz kütüğünden iskûlûpte ettiği artistik başa dikkat edince onun üstat bir heykeltıraş olduğunu zanneder. Tabiatın güzel köşelerinden toplanmış akvarel parçalarını seyredince iyi bir ressam olduğuna kanı olur."*

1892 yılına kadar Mühendishane'de öğretmen olarak görev yapan sanatçının günümüze ulaşan az sayıda resminden biri olan "Baalbek Harabeleri" dış mekânda çalışılmış, kapalı kompozisyon olarak kurgulanmış ve kapalı formlardan oluşan bir eseridir. Sanatçı açık-koyu renk zıtlığı ile kurgulamış olduğu kompozisyonunda, tek nokta ışığını kullanarak arka plandan ön plana doğru bir derinlik elde etmiştir (Özpinar, 2007: 41).

Yaşamı sürekli çalışma ile, gecelerini daha az uyku ve çok meşguliyetle geçirmiştir. Aşırı çalışmaya bağlı geçirdiği uzun bir sinir rahatsızlığı sonucu 9 Ocak 1892'de vefat etmiştir (Yetik, 2016: 25).

Halil Paşa (Sözel) (1852-1939)

Halil Paşa 1852 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Harbiye Mektebi kurucularından Tophane Meclisi Reisi Müşir Ferik Selim Paşa'nın oğludur. (Tansuğ, 1994: 18)

1869 yılında girdiği Mühendishane-i Berrî-i Hümayun'dan 1873'de Topçu Teğmeni olarak mezun olmuştur. (Tansuğ, 1994: 19) Yaver olarak atanmış, yaverliğin yanı sıra Askerî Lisede resim öğretmenliği de yapmıştır. 1880'de sanatını geliştirmek üzere Paris'e gönderilmiştir. Orada Güzel Sanatlar Akademisinde Gerome gibi ünlü sanatçıların atölyelerinde sekiz yıl çalışmış, yurda döndükten sonra Harbiye ve Tıbbiye'de resim öğretmenliği yapmıştır. 1905 yılında Müze-i Osmanî'nin müdür yardımcılığı görevine getirilmiş, 1906'da ise mirliva³

³ Osmanlı Devleti'nin son döneminde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında kullanılan Miralay ile Ferik rütbeleri arasında olan ve günümüzdeki Tuğgeneral ile

rütbesine terfi ettirilerek Harbiye Resimhanesine atanmıştır. Halil Paşa'nın rütbesi, 1908 Meşrutiyet'inde uygulanan Tasfiye Yasası ile yarıbaylığa indirilmiş ve emekli edilmiştir. 1917-1918 yıllarında Sanayi-i Nefise Mektebi Müdürlüğü de yapan Halil Paşa yaşamının son yıllarını Abbas Hilmi Paşa'nın konuğu olarak Mısır'da geçirmektedirken yurt özlemine dayanamamış ve İstanbul'a geri dönmüştür (Terzi, 1994: 202-203).

Resim 8. Halil Paşa, "Eldivenli Kadın (Madam X)", 104x66 cm, Karton üzerine yağlıboya ve pastel, 1899, SSM.
(Kaynak: <https://www.sakipsabancimuzesi.org>)

Paris'te eğitim aldığı yıllarda klasik ve realist akımın etkisinde kalmış, Empresyonizmi ülkemize getiren sanatçılardan biri olmuştur. Boğaz resimleri, yalılar, kayıklar, resimlerinin konuları arasındadır. Anatomi bilgisi belirgindir. Kadın portreleri dikkat çekicidir. 1900'de Salon des Artistes Français'de sergilediği kadın portresiyle bronz madalya, 1936 yılında Viyana Uluslararası Sergisinde altın madalya kazanmıştır (Tansuğ, 2011: 270).

Yetik (2016: 27), Halil Paşa'nın "Garp ekolünün beliğ ve sade ifadesiyle Şark'ın sıcak renkli güzel manzaralarını tuvallere, kartonlara aksettirerek Resmin ruhlara hitabını ve ressamlığın ne büyük sanat olduğunu hepimize göstermek ve sevdirmek itibarı ile ayrıca bir intibah dersi vermiş gayet velid bir üstat" olduğunu ifade ederek, sanatı hakkındaki görüşünü de şu şekilde ifade etmektedir: "Halil Paşa, devrinin klâsik yolları içinde oradan oraya sapan ve dolaşan üstatların hiç birine benzemez. O, mensup olduğu ekolün enerjik yolcularından, takip ettiği metodun azimkâr muakkiplerinden ve aldığı terbiyenin en fanatik konservatörlerinden olmakla teferrüt etmiş bir ressamdır." (Yetik, 2016: 27)

Halil Paşa, 20 Ağustos 1939'da Beylerbeyi'nde vefat etmiş, Rumelihisarı Aşiyân Mezarlığındaki aile kabristanına defnedilmiştir. (Tansuğ, 1994: 28)

Kaymakam Ahmet Şekür (1856-1951)

Ahmet Şekür Bey; Emin Bey ve Hüsnü Melek Hanım'ın oğlu ve Türk havacılık tarihinde çok önemli yere sahip olduğu kabul edilen Tayyareci Vecihi Hürkuş'un amcasıdır (<https://tayyarecivecihi.com>).

1875'de Harbiye'den mezun olmuş, aynı yıl Harbiye'ye tarama ve meç öğretmeni olarak atanmıştır.

1898 yılında Harbiye'deki öğretmenlik görevine ek olarak Meclis-i Maarif-i Askeriye üyeliğine de tayin edilmiştir (<https://www.pulhane.com>).

Resim 9. Kaymakam Ahmet Şekür; "Avcılar", 66x95,5 cm, Tüyb, SSM. (Kaynak: <https://digitalssm.org/digital/collection>)

Kaymakam Ahmet Şekür, Hoca Ali Rıza'nın çok beğendiği ve hakkında büyük ümitler beslediği öğrencilerindendir. Dönemin resim anlayışı içinde ele alındığında inanılmaz bir kompozisyon düzeni ve perspektif anlayışı yansıtan Şekür'ün resimlerinin altyapısında fotoğrafın varlığı açıkça belli olmaktadır (Tarlakazan, 2017: 345).

Hüseyin Zekâî Paşa (1859-1919)

İstanbul'da doğmuş, ilk resim eğitimini Kuleli Askerî Lisesi'nde Süleyman Seyyid ve Osman Nuri Paşa'dan almıştır. 1883 yılında Harbiye'den mezun olmuştur.

Resim 10. Hüseyin Zekâî Paşa; "Söğüt'te Ertuğrul Gazi Türbesi", 75,5x100 cm, Tüyb. (Kaynak: <https://arhm.ktb.gov.tr>)

Öğrencilik yıllarında yaptığı resimlerle Sultan II. Abdülhamid'in beğenisini kazanarak yaver sınıfına alınmış ve saray yaveri Şeker Ahmet Paşa ile çalışmaya başlamıştır. 1907 yılında

Saray yaverliğine atanmış, bu görevi sırasında Yıldız Sarayı'ndaki Silah Müzesi'nin kuruluşu için çalışmalar yapmıştır.

Ressamlığının yanı sıra sanat eseri koleksiyonları yapan sanatçının ayrıca 1914 ve 1919 yıllarında yazdığı sanat tarihi kitapları da vardır. Peyzaj ve natürmort çalışmaları bulunan sanatçının İstanbul resimleri arasında III. Ahmet Çeşmesi, Ayasofya Camii gibi anıtsal mimari betimlemeleri, İstanbul'un çeşitli yerlerinden yaptığı peyzajlar sayılabilir. Erken dönemlerinde primitiflerin fotoğraftan çalışılmış resimlerini andıran bir üslupla çalışan sanatçının daha geç dönem resimleri, açık havada çalışılmış izlenimi veren ışık ve renk kullanımıyla empresyonist bir üslubu çağırıştırır (<https://arhm.ktb.gov.tr/>).

Bahriyeli İsmail Hakkı Bey (1863-1926)

1884 yılında Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'dan gemi inşaat mühendisi olarak mezun olmuştur ve Bahriye Nezareti İnşaat Dairesi'nde göreve başlamıştır. 1895'de görevli olarak Almanya'da bulunduğu dönemde, maaşlarının ödenmemesi nedeniyle görevinden istifa etmiş, geçimini sağlamak için Hamburg'daki Alman deniz inşaat müesseselerinde mühendis olarak çalışmasının yanı sıra resim yapıp satmıştır (Yetik, 2016: 100). Aynı dönemde Illustrierte Zeitung Gazetesinin Türkiye haberciliğini de yapmıştır (Edhem, 1970: 74).

1908'de Meşrutiyetin ilanından sonra göreve başlama daveti alarak yurda dönmüş ve Binbaşı rütbesiyle Deniz İnşaat Reisliği görevine başlamıştır. 1910 yılında rütbesi yarbaylığa yükseltilmiş, üç yıl daha çalıştıktan sonra 1913 yılında emekliliğini isteyerek denizle ilgili özel çalışma hayatına atılmıştır. Bu dönemde şahsi

teşebbüsü ile Paşabahçe’de küçük, mütevazı bir tezgâhta motor tekneleri ve sandallar yapmıştır. Bilgisinden ve tecrübesinden yararlanılmak üzere, 1920 yılında tekrar göreve çağrılmış, İstinye’deki inşaat tezgâhında mühendis olarak vefat ettiği 1926 yılına kadar çalışmıştır.

Resim 11. Bahriyeli İsmail Hakkı Bey; "Denizde Fırtına", Tüyb, 74,5x120 cm. (Kaynak: <https://arhm.ktb.gov.tr>)

Hoca Ali Rıza’nın kayınbiraderi olan Bahriyeli İsmail Hakkı Bey, tam anlamıyla deniz ressamlığının tekniğine hâkim, deniz ve gemileri bilen bir ressamdı (Yetik, 2016: 100-106).

Hoca Ali Rıza (1858-1930)

1858’de Üsküdar’da doğduğu için sanat tarihine Üsküdarlı Hoca Ali Rıza adıyla geçmiştir. Rüştüye’deki öğrenciliği sırasında resim derslerindeki yeteneği ile dikkat çekmiş, askerî okullarda Osman Nuri Paşa, Süleyman Seyyid Bey ve Pierre Ques (Mösyö Kes)’den resim dersleri almıştır. 1884’te teğmen olarak Harbiye’yi bitirmiş ve bu okula resim öğretmeni olarak görevlendirilmiştir. Bu dönem resimlerinde ve daha sonraki yıllarda, doğup büyüdüğü Üsküdar ve Karacaahmet’in sessiz köşelerini, kıyı kahvelerini ve güneşli kayalıklarını konu olarak tercih ettiği görülür. Resim öğretmenliği yaparak çok sayıda öğrenci yetiştirmiş, resim derslerinde kullanmak üzere desen albümleri hazırlamıştır (<https://arhm.ktb.gov.tr/>).

Resim 12. Hoca Ali Rıza; "Manzara", Tüyb, 93X130 cm. (Kaynak: <https://arhm.ktb.gov.tr>)

İtalya’ya resim öğrenimi için gönderileceği dönemde Napoli’de başlayan kolera salgını nedeniyle yurt dışına gidişi ertelenmiş, daha sonra da gönderilmemiştir. Harbiye’deki hocalığının haricinde Numune-i Terakki Mektebi ve Çamlıca Kız Lisesi’nde de resim öğretmeni olarak görev yapmıştır (Yetik, 2016: 83)

1909-1912 arasında Osmanlı Ressamlar Cemiyeti’nde başkanlık yapmıştır.

Üsküdar’ın ve Boğaz’ın zenginliklerle dolu tepelerine tırmanır, bir kaya parçasından, bir yelkenliden, bir fıstık ağacı silüetinden, bir İstanbul ahşap evinden bin bir renk manzumesi ile şaheserler yaratırdı. Hoca Ali Rıza için realizmin en zengin temsilcisi denilebilir. Eserlerinin sayısının beş bin kadar olduğu tahmin edilmektedir. 20 Mart 1930 tarihinde Üsküdar’da vefat etmiştir. (<https://arhm.ktb.gov.tr/>).

Şehit Hasan Rıza (1860-1913)

1858 yılında İstanbul’da dünyaya gelen Hasan Rıza, Miralay Şakir Bey ile Nefise Hanım’ın oğludur. (Ünver, 2015: 17).

Liseden Bahriye (Deniz Harp Okulu)’ye geçtiği yıl 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı başlamış ve o dönem Hasan Rıza da sınıf arkadaşlarının çoğu gibi savaşa katılmak için gönüllü olmuştu.

Bu gönüllü askerî öğrencilerin alay ve taburlara dağıtılarak görev verildiği savaşta Hasan Rıza sol kaşının üzerinden yaralanmıştı (Ünver, 2015: 18).

Resim 13. Hasan Rıza; “Belgrad Meydan Muharebesi”, 195x310 cm, Tüyb. (Kaynak: Fidan, 2014: 59)

Birliğin sorumluluk bölgesinde savaşı takip etmekle görevli bir İtalyan gazete ressamının bulunduğunu, onun korunması ve faaliyetlerine refakat için bir askerin görevlendirileceğini öğrenen Hasan Rıza, bu göreve talip olduğunu komutanına bildirmiş, isteği uygun görülerek komutanlık emriyle görevlendirmesi yapılmıştır (Ünver, 2015: 18).

Bu görev nedeniyle Hasan Rıza, İtalyan ressamın cephede ve cephe gerisinde yaptığı çalışmaları yakından takip etme imkânı bulmuştu. Haberi olmadan onun çadırda çalışırken karakalem bir resmini yapmış, resmi gösterdiğinde İtalyan ressam çok beğenmiş ve hayretler içinde kalmıştır. O günden sonra iki meslektaş gibi çok yakın dost olmuşlar, dostlukları savaş sonrasında da devam etmiştir. Hasan Rıza, Bahriye’de öğrenciyken izinli olduğu günlerde yaşlı İtalyan gazeteciyi ziyaret ederek yaptığı resimleri gösterip, onun değerlendirmelerini alıyor ve daha da çok resim yapmaya devam ediyordu (Ünver, 2015: 19).

Hasan Rıza, Bahriye son sınıf öğrencisiyken Sultan Abdülhamid’in Sultaniye yatının iç

süslemelerinin onarımını yapmak üzere görevlendirilmiştir. Burada aylarca gücünün son noktasına kadar çalışarak görevini başarıyla tamamlayan Hasan Rıza’ya ödül olarak mezuniyetinden birkaç ay önce subaylık rütbesi verilmiş; bunun sonucunda alaycı bakışlar, çekememezlikler, kıskançlıklar olunca askerlik mesleğinden ayrılmıştır (Ünver, 2015: 19; Topallı, 2021: 398). Yaşlı İtalyan gazete ressamı dostunun desteğiyle İtalya’ya gitmiş; on sene boyunca Roma, Floransa ve Napoli’de çeşitli müze ve atölyelerde çalışmış, iki sene de Mısır’da bulunup elinde birçok etüt ile İstanbul’a dönmüştür (Topallı, 2021: 398). İstanbul’a döndüğünde Donanma Komutanlığınca rütbesinin iadesi, terfi ve yükselme garantisi verilmesine rağmen teklifi kabul etmeyerek askerlik mesleğine dönmemiş, Edirne Karaağaç’a yerleşerek sanat yaşamını (Ünver, 2015: 21) ve eğitimciliği tercih etmiştir.

Edirne Sanayi Mektebi’nin müdürü olmuş, Edirne İdadisi’nde dersler vermiş, Numune-i Terakki Mektebi’ni kurmuş ve resim derslerinde öğrencilerinin örneklerden resim yapmasını sağlamıştır (Topallı, 2021: 398). Anlatılanlara göre Hasan Rıza, dost meclislerinden, yemekten ve gezmekten hoşlanan, çocukları seven, iyi giyinen, iri yapılı, onurlu, yardımsever ve yurtsever biridir. Resim dersleri yanında Fransızca ve jimnastik dersleri de veren, öğrencilerini gerektiğinde ödüllendiren ya da cezalandıran, onlara öğütler veren bir öğretmendir (Topallı, 2021: 399).

Balkan Savaşı sırasında Edirne Hastanesi’nin müdürlüğünü de üstlenen Hasan Rıza, Edirne’nin Bulgarların eline geçmesiyle hastaneden Karaağaç’taki atölyesine giderken şehit edilmiştir. Eserleri ise ya tahrip edilmiş ya

da yurt dışındaki müzelere götürülmüştür. “Fatih Sultan Mehmed’in Edirne’den Toplarla İstanbul’a Hareketi” adlı tablosu ise savaş sırasında orada bulunan asker ressam Mehmet Ali Laga tarafından kurtarılmıştır (Topallı, 2021: 399).

Sanatçı hemen her tür ve konuda; karakalem, yağlıboya, pastel ve tarama tekniğiyle çok sayıda resim yapmıştır. Portreden manzaraya kadar, tüm resimlerinde üstün sanat gücü hissedilmektedir. Resimde asıl ağırlık verdiği tema ise harp tarihimizin üstün cesaret ve kahramanlık dolu sahneleridir. En başarılı ve bilinen eserlerini bu sahada vermiştir. Ele aldığı bu konularda büyük maharet göstererek kompozisyonlarını kendisi hazırlamış, figürleri ve tarihî kostümleri üzerinde birer birer etütler yaparak, eserlerine yalnız özgün sanat kimliğini değil, mazimizin canlı tarihini de yaşatmak amacıyla katmıştır (Ünver, 2015: 28-29).

Hasan Rıza, harp tarihimizin üstün cesaret ve kahramanlık dolu sahnelerinin unutulmaması için sanat yapıtı olarak görselleştirilmesinin gerekliliğine inanmakta ve bu düşüncesini şu şekilde açıklamaktadır: *“Ne için Avrupa Ressamları tarihin güçlkle tarif ettiği Musa’lar, İsa’lar devrini yaşatsınlar da onlara nispet dünkü gün demek olan geçmişimizin şanlı vakaları birkaç yüz cilt kitabın kara yazıları içinde kalıp mahvolsun. Meyve resmi manzara resmi... bunlar her zaman olur”* (Ünver, 2015: 25).

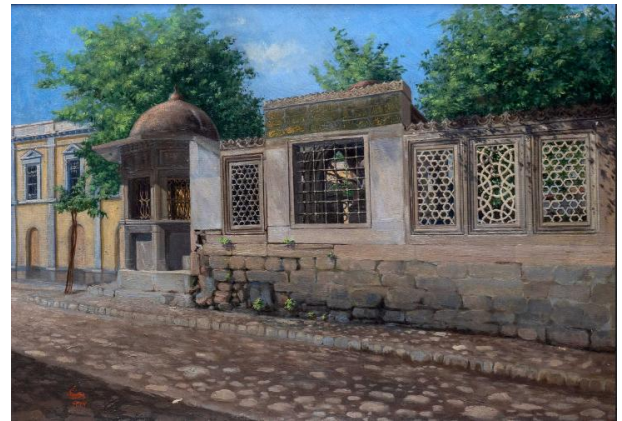
Kahramanlık ve savaş konularını ele aldığı kompozisyonlarında büyük boyutlu ve bol figürlü çalışan sanatçı bazı kalabalık tablolarında kendisini de resmetmiştir (Topallı, 2021: 399).

Ahmet Ziya Akbulut (1869-1938)

Ahmet Ziya Akbulut, 1887 yılında Harbiye’den mezun olmuş, resim eğitimini Kuleli Askerî

Lisesi’nde Osman Nuri Paşa’dan, Harbiye’de Hoca Ali Rıza’dan almıştır. Mezuniyetinden sonra Erkan-ı Harbiye resimhanesine atanarak 1894 yılına kadar burada çalışmış, yüzbaşılığa yükselince Osman Nuri Paşa’ya yardımcı olarak Kuleli Askerî Lisesi’ne atanmıştır. Ahmet Ziya Akbulut sanata olduğu kadar, matematik ve astronomiye de meraklıydı. “Takvimi Ziya” olarak adlandırılan yıllık cep takvimi onun tarafından hazırlanıp yayınlanırdı. “Güneş Saatleri Yapım Klavuzu” isimli kitabı Prof. Dr. Mustafa Kaçar tarafından sadeleştirilerek 2010 yılında yayınlanmıştır (<https://arhm.ktb.gov.tr>).

1898 yılında Mekteb-i Askeriye matbaası müdürlüğüne atanan Ahmet Ziya, 1905 yılında binbaşı olmuş, 1913 yılında Osmanlı Ressamlar Cemiyeti başkanlığına getirilmiştir. Bu cemiyetin gazetesinde de perspektif dersleri veren sanatçı, 1914 yılında emekliye ayrılmıştır (<https://arhm.ktb.gov.tr>; İslimyeli, 1965: 62).

Resim 14. Ahmet Ziya Akbulut; “Mimar Sinan Türbesi”, 38x55cm, Tüyb, 1910. (Kaynak: <https://arhm.ktb.gov.tr>)

1938 yılına kadar Sanayi-i Nefise Mektebinde Ulumu Riyaziye ve Fenni Menazır öğretmeni olarak ders veren sanatçı, son yılında müdür muavini olarak da görev yapmıştır. Eski Beyazıt İmaret, Sultan Ahmet Camii, Mihrişah Sultan Camii belli başlı eserleri arasında yer almaktadır. Sultanahmet Camii resimleri, öğretmeni Osman Hamdi Bey’in ona mezuniyet görevi olarak

verdiği resimdir. Ahmet Ziya haftalarca At Meydan'ına giderek açık havada, Dikilitaş yönünden caminin resmini yapar. Bu kapsamda yaptığı Sultan Ahmet Camii resimlerinin arasına, Süleymaniye Camii resimlerini de kazandırır. Ankara Resim ve Heykel Müzesi koleksiyonunun önemli eserlerinden olan Mimar Sinan Türbesi de büyük olasılıkla bu dönemde yapılmıştır (<https://arhm.ktb.gov.tr>).

Ahmet Ziya Akbulut, öğretmen ve sanatçı olarak Türk resmine yaptığı hizmetlerinin yanı sıra, perspektif kuralları ve bunların uygulanması hakkında iki de kitap yazarak, yeni resim sorunlarının bilimsel yönünü aydınlatıcı bir rol oynamıştır (Tansuğ, 2012: 60).

Diyarbakırlı Tahsin (Siret) (1874-1937)

İstanbul'a, Askerî Lise'de öğrenim görmek için gelmiştir. Nuri Paşa'nın öğretim sistemi içinde sanatını geliştirirken Kuleli Askerî Lisesi'nden Boğaziçi'nin güzelliklerini özümsemiş, Harbiye'de Hoca Ali Rıza'nın öğrencisi olmuştur.

Resim 15. Diyarbakırlı Tahsin; "Dalgalı Denizde Gemi", 81x116 cm, Tüyb. (Kaynak: <https://arhm.ktb.gov.tr>)

1895 yılında Harbiye'den Süvari Teğmen olarak mezun olmuş, deniz resimlerinde gösterdiği üstün başarının yanı sıra müzikteki maharetiyle de tanınmış bir sanatçıdır (Yetik, 2016: 107).

1902'de Sanayi-i Nefise Mektebi'ne devam eden Diyarbakırlı Tahsin, bu okuldaki kapalı

atölye çalışma yönteminden sıkılarak ayrılmıştır (Yetik, 2016: 110). 1918'e kadar Erkan-ı Harbiye resimhanesinde ressam olarak çalışmıştır. I.Dünya Savaşı yıllarında tedavi için Macaristan'a gönderilmiş, burada da tamburu ilgi ile dinlenmiş, resimleri çok beğenilmiştir. İstanbul'a evlenmiş olarak dönmüş ve haftada bir gün Beyoğlu Musevi Mektebi'nde resim öğretmenliği yapmış, diğer günlerde de Seyr-i Sefain İdaresi'nin (Denizcilik İşletmesinin) resimhanesinde çalışmıştır. 1937 yılında Kadıköy'deki evinde hayata gözlerini yummuştur (<https://arhm.ktb.gov.tr>; Yetik, 2016: 111;).

Mehmet Sami Yetik (1878-1945)

Kuleli Askerî Lisesi'ndeki eğitimi devam ederken öğretmeni Osman Nuri Paşa'nın teşvikiyle resim çalışmalarına başlamıştır. Harbiye'de Hoca Ali Rıza'nın öğrencisi olmuş ve ondan çok etkilenmiştir. Eyüp Baytar Mektebi'nde resim öğretmeni olarak görev yaparken Sanayi-i Nefise Mektebi'ne kaydolmuş ve buradan 1906 yılında mezun olmuştur. Mezuniyetinin ardından resim öğretmenliği yaparken 1910 yılında Paris'e resim eğitimi alması için gönderilmiş, burada Akademi Julian'da. Jean Paul Laurens'ın atölyesinde çalışmıştır. Bu süreçte klasik biçemden uzaklaşıp izlenimciliğe yönelmiş, yurda döndükten sonra Avrupa'da gördüğü yeniliklerin Sanayi-i Nefise programlarına girmesi için girişimlerde bulunmuştur.

Osmanlı Ressamlar Cemiyeti kurucuları arasında yer almıştır (<https://arhm.ktb.gov.tr>).

Balkan ve Birinci Dünya Savaşları'nda İdadî'den arkadaşı Mehmet Ali Laga ile birlikte cephede görevlendirilmiştir. Edirne cephesinde Hasan Rıza ile tanışmış, Mehmet Ali Laga ile birlikte Hasan Rıza'nın yağmalanan atölyesine sahip

çıkması, resimlerinin bir kısmının kurtarılmasını sağlamıştır. Savaşta esir düşmesine rağmen Bulgar ressamlarla kurduğu ilişkiler sayesinde esaretten kurtulmuştur.

Resim 16. Sami Yetik; "Topçular" 70x99 cm, Duralit üzerine yağlıboya, 1928. (Kaynak: <https://arhm.ktb.gov.tr>)

Cephedeki görevleri sırasında yaptığı çizim ve eskizler, Şişli Atölyesi'ndeki büyük boyutlu resimlerinin temelini oluşturmuştur. Savaşın sonra gazetelerde sanat konulu yazılar yazmış, orta dereceli okullar için iki albüm hazırlamıştır. 1940 yılında "Ressamlarımız I" adlı kitabı yayımlanmıştır (<https://arhm.ktb.gov.tr/>).

Savaş resimleriyle tanınan Sami Yetik'in manzara, natürmort ve portreleri de önemlidir. Hayatının son yıllarında yaptığı resimlerde konu olarak Ankara manzaralarına yönelmiştir (<https://arhm.ktb.gov.tr/>).

Mehmet Ali Laga (1878-1947)

1878'de Trablusgarp'da doğmuştur. Kuleli Askerî Lisesi'nden mezun olarak girdiği Harbiye'de Hoca Ali Rıza'nın öğrencisi olmuştur. Daha sonraki yıllarda da beraberlikleri sürecektir olan, ressam Sami Yetik ile arkadaşlığı bu yıllarda, askerî lise sıralarında başlamıştır. 1898'de Teğmen rütbesiyle Harbiye'den mezun olduktan sonra Trablusgarp'a atanmış 1907'de Hassa Ordusu Karargâh'ına atanması nedeniyle İstanbul'a gelmiş, bir yıl sonra da Kuleli Askerî Lisesi'ne resim öğretmeni olarak atanmıştır.

Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer almıştır.

Kuleli Askerî Lisesi'nden hocası olan ve o dönemde Edirne'de bulunan Hasan Rıza, atölyesini kendilerine açmış; Edirne'nin düşman tarafından işgaline, Hasan Rıza'nın şehit edilmesine ve kendilerinin de Bulgarlara esir düşmesine kadar yakın irtibatları sürmüştür. Hasan Rıza'nın şehit edilmesi sonrasında yağmalan atölyesinden "Fatih Sultan Mehmed'in Edirne'den Toplarla İstanbul'a Hareketi" adlı tablosu Mehmet Ali Laga tarafından kurtarılmıştır (Topallı, 2021: 399).

Resim 17. Mehmet Ali Laga; "Bursa'da Uludağ" 51x72 cm, Düyb. (Kaynak: <https://arhm.ktb.gov.tr>)

Bir süre Bursa Askerî Lisesi'nde de resim öğretmenliği yapan Mehmet Ali Laga, emekli olduktan sonra Beşiktaş'taki Zafir Konağına çekilerek çok sayıda eser üretmiştir (<https://arhm.ktb.gov.tr/>).

Hikmet Onat (1882-1977)

İstanbul Fındıklı'da dünyaya gelmiş, Babası deniz subayı Murat Bey, annesi Vasfiye Hanım'dır. Babası gibi denizci olmak üzere Mekteb-i Bahriye-i Şahane'ye girmiş ve bu okulun lise bölümünde iki yıl, Harp Okulu bölümünde iki yıl olmak üzere dört yıl öğrenim görmüştür. (Giray, 1995: 15) 1904'de Teğmen

rütbesi ile buradan mezun olmuştur. (İslimyeli, 1965: 93; Giray, 1995: 15)

Kendisiyle yapılan bir söyleşide meslek seçimi konusunda şunları ifade etmiştir: “*Babamız, bahriye zabiti idi. Beni ve ağabeyimi de bahriyeli yapmak istiyordu. Halbuki biz iki kardeşin, bahriyeli olmaya niyetimiz yoktu. Birimiz kağıttan düdük yapar öttürür, birimiz de kalemle rastgele kağıda, duvara resim çizerdik. İstidatlarımızı nihayet zaman kuvvetlendirdi. Ağabeyim İhsan Bey Bahriye Mızıkası şefi oldu, ben de ressam.*” (Giray, 1995: 16)

Resim 18. Hikmet Onat; “Manzara (Kurbanlıdere)”, 67X84.5 cm, Tüyb, 1932. (Kaynak: <https://arhm.ktb.gov.tr/repo/uploads/Catalog/24>)

Ölümünün ikinci yıldönümünde Hikmet Onat için Osmanbey Akbank Sanat Galerisinde Anma töreni düzenlenmiş, kızı Süheyla Onat ile oğlu Edip Onat’ın elinde bulunan eserlerinden bir bölümü sergilenmiştir. Düzenlenen bu anma törenli sergi dolayısıyla hazırlanan “Hikmet Onat 97” adlı sergi katalogunda, sanatçının kendi kaleminden özgeçmişi şu şekilde yer almaktadır: “... sanata olan sevgim sebebi ile Sanâyi-i Nefîse Yüksek Mektebine devam ettim. Oradan da mezun oldum. İkinci Meşrutiyetin ilânından sonra açılan yarışmayı kazanarak maârif nâmına Paris'e gönderildim ve askerlikten istifa ettim. Paris'te Millî Sanayi-i Nefise yüksek okuluna giriş imtihanını vererek girdim ve Cormon'un

atelyesinde çalıştım. Dört sene sonunda çıkan birinci umûmî harp dolayısıyla memlekete döndüm. Akademide önce hazırlık sınıfında, sonra atelye hocası olarak çalıştım. Nihâyet altmışbeş yaşında yaş tahdidine uğrayarak emekliye ayrıldım. Bugün doksanbeş yaşıma gelmiş bulunuyorum ve açık hava çalışmalarına devam ediyorum.”

Açık hava ressamı olarak bilinen sanatçı, arkadaşları ile birlikte kurdukları Türk Ressamlar Cemiyeti'nin yönetim kurulunda da görev yapmıştır. (İslimyeli, 1965: 94)

İslimyeli (1965: 94), Hikmet Onat'ın insanüstü güçle çalışarak çok sayıda eser ürettiğini belirterek sanatı hakkında şunları ifade etmektedir: “*O, Galatasaray ve Ankara Devlet Resim ve Heykel Sergilerine daima eserler vermiştir. İmpresyonizm alanında meydana getirdiği, çoğunlukla peysaj ve belirli miktarda da Nartürmortları, kendine özel tekniği içinde sanat çevrelerinin haklı ilgisini ve hayranlığını toplamıştır. Bütün tonları ile yeşile, gri yeşil senfonisi içinde yeşilin huzur verici ve dinlendirici atmosferine, durgun sulara kendini kaptıran bu sanatçımız, ışık oyunları ve kuytulukları ile birlikte eserlerini bir bütün olarak gözlerimizin önüne sermiştir. Onun paletinde kendisinden öncekilerden pek farklı olarak yer alan kırmızı, turuncu ve acı sert yeşilleriyle ruhları hırpalıyacakmış gibi bir etki yaratan renklerden, durgun suların, yeşilin, kuytulukların huzurunu yaratabilmiş olması, tekniğinin ne derece kendine özel olduğunu ortaya koymaktadır.*” (İslimyeli, 1965: 94)

“Hikmet Onat, 95 yaşında bir delikanlı olarak yaşama veda ederken resim sanatı içinde kalıcılığı çoktan yakalamıştır. Hikmet Onat'ı

resimleri, onu geçmişten günümüze ve geleceğe taşıyarak yaşatacaktır...” (Giray, 1995: 36)

Ali Rıza Bayazıt (1883-1964)

1883 yılında İstanbul’da doğmuştur. Konya’da Kurşuncular sülalesinden Mehmet Efendi’nin oğludur. Eyüp Sultan Baytar Eczacı Askerî Ortaokulu, Kuleli Askerî Lisesi ve Harp Okulu’nda okuyan Ali Rıza Bayazıt, Halil Paşa ve Hoca Ali Rıza’nın öğrencisi olmuştur. 1908 yılında Manastır Askerî Ortaokulu ve Lisesi’nde resim ve geometri öğretmenliğinde bulunan Ali Rıza Bayazıt, 1911 yılı sonunda İstanbul Fatih Askerî Ortaokulu resim öğretmenliğine atanmış, 1912’de başlayan Balkan Savaşı’nda Kırcalı ve Bolayır Kolordularında savaşa katılmıştır (Hrt. Müz. Res. Koleks.: 16).

Resim 19. Ali Rıza Bayazıt; “Göl Kenarı”, 30x40, Düyb, 1943. (Kaynak: Hrt. Müz. Res. Koleks.)

Harpten sonra açılan sınavı kazanarak harita sınıfa geçmiştir. 1913’te Harbiye Nezareti Harita Dairesince Sofya ve Bükreş’te görevlendirilen Bayazıt, 1914’te 1’inci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla Suriye Cephesi’ne gönderilmiş, 1916’da Harbiye Nezareti Harekât Dairesi’nde emir subaylığı yapmıştır. 1919’da İstiklâl Savaşı’na katılarak İstiklâl Madalyası almıştır.

1938 yılında yarbay rütbesinden emekli olan Ali Rıza Bayazıt, emekli olduktan sonra da uzun yıllar Harp Akademisi, Yedek Subay ve Harp

Okullarında haritacılık öğretmenliği yapmıştır. Bu alanda da eserler veren ve kitapları programlara kabul edilen Bayazıt, durmadan çalışan, aldığı her görevi mutlaka en iyi şekilde başarmayı amaç edinen bir yaratılışa sahipti (İslimyeli, 1965: 87).

1941 yılında 4’üncü Yurt Gezisi’nde Elazığ’a gönderilmiştir. 1944’te üç arkadaşı ile birlikte ilk resim sergisini Ankara’da açmıştır. 1945’te “Asker Ressamlar Sanat Derneği”nin kurucuları arasında yer alarak uzun yıllar bu derneğin başkanlığını yürütmüştür. 1946’da Genelkurmay Başkanlığının onayı üzerine 1910 yılından beri kapalı olan Harp Okulu Resim Atölyesi’ni kurmuş ve öğretmenliğini üstlenmiştir (Hrt. Müz. Res. Koleks.: 16).

İslimyeli (1965: 20)’ye göre; 1951 yılında İtalya’da uluslararası desen sergisinde birincilik ödülünü alan Ali Rıza Bayazıt, başarılarıyla Türk sanat tarihine şeref kazandıran bir sanatçıdır. İyi kalpliliği, mütevazı kişiliği ve yeni yetişenleri teşvik edici tutum ve davranışları ile tanınan sanatçı, 1964 yılı Ocak ayının ilk günü geçirdiği kalp krizi sonucu İstanbul’da vefat etmiştir (İslimyeli, 1965: 88).

Adil Doğançay (1900-1990)

Adil Doğançay 1900 yılında İstanbul Ramî’de doğmuştur. Anne ve babası Bosna-Hersek’ten göçmen olarak gelmiştir. Babası kuyumculukla uğraşan tüccar Ali Bey’dir.

Adil Doğançay Balkan Savaşı sırasında Eyüp Askerî Rüştîyesi’nden mezun olmuştur. Bu yıllarda resme ilgi duyan Doğançay, Eyüp Askerî Rüştîyesi’nde resim hocası Binbaşı Şeref Bey’den, sonrasında girdiği Harita Mektebi Alisi’nde deniz ressamı olarak tanınan

Diyarbakırlı Yarbay Tahsin Bey'den ders almıştır.

Birinci Dünya Savaşı'na katılan Adil Doğançay son sınıfta İstiklâl Savaşı için Anadolu'ya geçmiştir. Afyon Cephesi'nde harita çalışmalarına katılmış, İzmir'in kurtarılmasından sonra Ankara'ya dönerek o zamanki adı ile Harita Umum Müdürlüğü'nde çalışmaya başlayarak 42 sene haritacılık alanında büyük hizmetlerde bulunmuştur. 1958 yılında emekliye ayrılarak İstanbul'a yerleşen Adil Doğançay, mesleği gereği, doğa ile baş başa kalmış ve yeteneğini geliştirmiştir. Fırsat buldukça dönemin ünlü ressamı İbrahim Çallı ve Hikmet Onat gibi isimlerden tavsiye ve eleştiriler alarak resimde kendi yolunu çizmiştir. Hemen her zaman doğadan çalışan Adil Doğançay, daha ilk eserleriyle dikkat çekmiş bir sanatçıdır. İlk yıllar realizm yolunda bulunan sanatçı, son yıllarında Empresyonizme kaymıştır (Hrt. Müz. Res. Koleks.: 24).

Resim 20. Adil Doğançay; "İskele", 32x41 cm. Düyb, 1955.
(Kaynak: Hrt. Müz. Res. Koleks.)

Başta Devlet Resim ve Heykel Sergileri olmak üzere, Emekli Ressam Subaylar, Haritacı Subaylar, Güzel Sanatlar Birliği ve Türkiye Ressamlar Cemiyeti'nin sergilerine katılmıştır. Bir ara Amerika'ya giden Doğançay, oradaki sanat akımlarını yakından izlemiş ve

çalışmalarda bulunmuştur. Ağırlıklı olarak yağlıboya resim çalışan sanatçı, izlenimci üslupta manzaralar, deniz peyzajları ve natürmortlar yapmıştır. Adil Doğançay'ın yapıtlarının bir bölümü, oğlu ressam Burhan Doğançay tarafından 2004 yılında İstanbul'da kurulan Doğançay Müzesi'nde sergilenmektedir. İstiklâl madalyası sahibi olan Adil Doğançay 1990 yılında İstanbul'da yaşama veda etmiştir (Hrt. Müz. Res. Koleks.: 24-25).

Naim Uludoğan (1911-2010)

1911 yılında Arnavutluk'un İşkodra şehrinde dünyaya gelmiştir. Babası İbrahim Bey'dir (Hrt. Müz. Res. Koleks.: 46). Naim Uludoğan henüz altı aylıkken ailece Bursa'ya göç etmişlerdir. 1.Dünya Savaşı sonrasında Bursa'nın Yunanlılar tarafından işgal edildiği yıllarda babasının, askerî okulda çocuklarını okuttuğu gerekçesiyle sürgüne gönderilmesi ve bir daha kendisinden haber alınamaması üzerine annesi aileyi İstanbul'a taşır ve küçük Naim'i de ağabeyleri gibi askeri okula kaydettirir (Günyaz, Uludoğan ve Kaynak, 1997: 20).

Kuleli Askerî Lisesi'nde ilk resim derslerini Sami Yetik'ten almıştır. 1933'te Kara Harp Okulu'ndan mezun olmuş, 1937 yılına kadar Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayında görev yapmıştır. Bu dönemde resmin yanı sıra sporla da ilgilenmiş, Muhafızgücü futbol takımında oyuncu olarak görev yapmıştır. Girdiği sınavda başarılı olarak Harita Genel Komutanlığı'na atanmış ve Haritacı subay olarak çalışmaya başlamıştır. Bu görevinde, özellikle yaz aylarında arazi çalışmaları yaparken doğayla baş başa kalma imkânı bulmuştur (Günyaz vd. 1997: 20).

1950 yılında Harita Genel Komutanlığı'nda görev yaparken Gazi Terbiye Enstitüsü'nde sınava girerek "Resim Öğretmenliği" hakkı kazanmış, kendi isteği ile emekli olduğu 1955 yılına kadar askerî okullarda resim öğretmenliği yapmıştır (Günyaz vd. 1997: 20).

1965-1980 yılları arasında, Ülkü Uludoğan ile "Baba-Kız" adı altında ortak sergiler düzenlemiştir. 1981'de İstanbul'a yerleşen Uludoğan, 1984'te Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın, Türk Kültür ve Sanatına Hizmet Plaketini, 1988'de İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin Sanata 50 Yıl Hizmet Plaketini almıştır (Hrt. Müz. Res. Koleks.: 46).

Resim 21. Naim Uludoğan; "Papatyalar", 54x73 cm, Tüyb, 1994.
(Kaynak: Günyaz vd. 1997: 43.)

Naim Uludoğan heykel sanatıyla da ilgilenmiş, Ankara Halk Evi'nde heykel kursu aldıktan sonra Atatürk büstleri yoğunluklu olmak üzere çok sayıda heykel çalışması da yapmıştır (Günyaz vd. 1997: 46-47).

Asker ressam geleneğinin izlenimci paletle öncelik veren anlayışına bağlı olduğu resimlerinde, İstanbul peyzajları ve ölü doğa konuları ağır basan Naim Uludoğan 2010 yılında vefat etmiştir (Hrt. Müz. Res. Koleks.: 46).

Nüzhet İslimyeli (1913-2005)

1913 Yılında Mudanya'da doğan Nüzhet İslimyeli'nin ilkokulda karikatürist ve ressam Cemal Nadir Güler, ortaokul ve lisede Mehmet Ali Laga ve Celal Esat Arseven hocaları olmuştur. İslimyeli Harp Okulu öğrenciliği döneminde İbrahim Çallı atölyesine devam etmiştir (<https://nuzhetislimyeli.com/>).

1934 yılında subay çıktıktan sonra meslek hayatının boş zamanlarını kendisini resme vererek değerlendirmiştir. İlk çalışmaları realizm alanında olmuştur. 1949-1950 yıllarında, Erzurum Halkevi salonunda Nahit Dorken ile birlikte iki sergi açmıştır. Bingöl Lisesi'nde resim öğretmeliği yapmıştır.

1950 yılında Ulus Gazetesi'nin açtığı karikatür yarışmasında birincilik ödülü almıştır. 1960 yılında albay rütbesinden emekliye ayrıldıktan sonra, kendisini tamamen sanata vermiştir. 1963 yılından itibaren heykel çalışmalarına başlamıştır. (Hrt. Müz. Res. Koleks.: 84). İslimyeli ayrıca 1966 yılında ayda bir yayınlanan "Ankara Sanat" dergisini kurmuş ve dergiyi yaklaşık 22 yıl yayınlamayı sürdürmüştür. Ankara Sanat Dergisi Türkiye'de çıkan en uzun soluklu dergiler arasında görülmektedir (Koç, 2003: 76). Bu arada yeni yetişen sanatçılar arasında ödüllü yarışmalar düzenlemiş, genç sanatçıları teşvik etmiştir. Ayrıca sanat kitaplığıımıza da birçok kitap ve ansiklopedi kazandırmıştır. Çeşitli sanat topluluklarının üyesi olan sanatçı, 1970 yılında Celal Esat Arseven, Malik Aksel, Numan Kemal Pura, Ferit Apa, Cafer Bater, Cemal Güvenç ve Hikmet Duruer ile beraber "Suluboya Ressamlar Grubu"nu kurmuştur (<https://nuzhetislimyeli.com/>; Hrt. Müz. Res. Koleks.: 84;).

Resim 22. Nüzhet İslimyeli; "Zincirlikuyu", 27x18 cm, Suluboya, 1966.
(Kaynak: Hrt. Müz. Res. Koleks.)

1971-1978 yılları arasında Kültür Bakanlığı Danışma Kurulu üyeliği görevinde bulunan İslimyeli, yurt içi ve yurt dışı birçok organizasyonda seçici kurul üyesi olarak görev yapmıştır. (Hrt. Müz. Res. Koleks.: 84; <https://nuzhetislimyeli.com/>) Yaşamının son günlerine kadar atölyesinde pek çok öğrencisinin yetişmesine katkıda bulunmuş, özellikle suluboya tekniğinin sevilmesi ve yaygınlaşmasında büyük rol oynamıştır (<https://nuzhetislimyeli.com/>; Hrt. Müz. Res. Koleks.: 84).

Nüzhet İslimyeli'nin yurt içinde çeşitli müzelerde, resmî ve özel kurum ve kuruluşlarda ile özel koleksiyonlarda resimleri bulunduğu gibi eserleri; Paris Institutd Etudes Françaises, Avusturya Insburg ve Bregenz kent müzeleri başta olmak üzere Almanya, Kanada ve ABD'deki özel koleksiyonlarda da yerini almış, uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Sanatı ve yayınladığı "Ankara Sanat" dergisi üzerine yapılmış yüksek lisans tezleri bulunmaktadır. Sanatçı, 2005 yılında vefat etmiştir. (<https://nuzhetislimyeli.com/>; <https://arhm.ktb.gov.tr/>)

3. KUŞAKTAN GÜNÜMÜZE DOĞRU

Türk resminde Asker Ressamlar Kuşağı'nın önemi ve öncü rolüne rağmen sonraki dönemlerde; atılan bazı adımları ve kişisel çabalarıyla sanatla ilgilenen az sayıda askeri saymazsak, genel bir sessizlik hâkimdir.

Bu sessizliği bozan önemli olaylardan biri 1944 yılında Sadık Gürtuna (1876-1951), Ali Sami Boyar (1880-1967), Cevat Karsan (1885-1974), Ali Rıza Bayazit (1883-1964) ve İhsan Çanakkaleli (1886-1966) tarafından Harp Okulu Mezunu Asker Ressamlar Derneği'nin kurulmasıdır. Daha sonra Emekli Ressam Subaylar Sanat Derneği adını alan dernek, her yıl bir sergi açmasının yanı sıra elde edilen gelirin bağışlandığı hayır amaçlı sergiler de açmıştır. 1964 yılında derneğin adı Genel Kurulda değiştirilerek Asker Ressamlar Sanat Derneği adını almış, dernek çatısı altında 20'den fazla sergi açılmıştır. Açılan sergiler yoğun ilgi görmüş, 17 Ocak 1947 tarihindeki ilk serginin açılışına Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de katılmıştır (İslimyeli, 1965: 26-27). Yirmi yıldan fazla bir süre ile sanatçıların çalışmalarına ve birlikte sergi açmalarına öncülük etmiş olan derneğin 1965 yılı itibarıyla 20 üyesi bulunmaktaydı. Kayıt defterindeki sıra ile üyeleri; İhsan Çanakkaleli, Cevat Karsan, Saim Kanra, Yekta Topsal, Rüstem Avcıl, Besim Tümer, Kenan Tezcan, Nüzhet İslimyeli, Şükrü Erdiren, Arif Uygur, Ali Bastoncu, Enver Bayar, Sait Bilgiç, Enver Sönmez, Cahit Uysal, Lütfü Güvenç, Cevdet Akbıyık, Abdurrahman Ersoy, Mithat İnsel, Nevzat Duruak ve Kenan Kayır'dır (İslimyeli, 1965: 28).

Asker sanatçıları açısından önemli sayılabilecek diğer bir etkinlik ise 1995-2018 yılları arasında,

başlangıçta her yıl daha sonra iki yılda bir İstanbul Askerî Müzede açılan ve askerî personel ve emeklilerinin katılımına açık olarak düzenlenen Yaşayan Asker Ressamlar Sergileridir. Bu sergiler sanatçıları az da olsa bir araya getirmiş, sanatsal çalışmalarına hareketlilik kazandırmış olsa da serginin askerî ortamda düzenlenmesi sanatseverlere ulaşımı ve onların ilgisini çekmeyi yeterli ölçüde başaramamıştır. Bu sergilerin, askerlerin de sanatla ilgilendiğini göstermesinden başka bir işe yaramadığını ifade edebiliriz.

Benzer şekilde Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) tarafından 90'lı yıllarda üyelerinin sanatsal çalışmalarını teşvik amacıyla düzenlenen resim yarışmalarında da asker sanatçıları tarafından yapılan eserler genelde askerî kesimde kaldığı için sanatseverlere ulaşmada yeterli başarı sağlanamadı. Son olarak 1998 yılında yapılan yarışmada, önceden belirlenen kuralların ihlali ve özgün olmadığı çok belirgin bir eserin sergilenmeye değer bulunması konularında tarafımızca yapılan itirazın etkisiyle de olacak, bir daha OYAK tarafından resim yarışması düzenlenmedi.

Yukarıda ifade edilen etkinliklerden daha köklü ve uzun vadeli adımın başlangıcı 1979 yılında Kara Harp Okulu Resim ve Seramik Atölyesinin açılışına dayanmaktadır. Gerçi Harbiye'deki resim atölyesinin 1910 yılında kapanmasından sonra 1946 yılında yeniden açıldığı bilinmektedir; fakat ne kadar süreyle kullanıldığı ve ne gibi çalışmalar yapıldığı hakkında yeterli bilgi bulunmasa da tüm dünyayı kasıp kavuran 2.Dünya Savaşı'nın açtığı derin yaralar, korku ve endişeler devam ederken askerî bir okulda sanatsal çalışmanın ne derece ilgi ve destek göreceğini tahmin etmek zor olmasa gerek.

1979 yılına gelindiğinde; o dönem Kara Harp Okulu'nda Üsteğmen rütbesiyle görevli bulunan E.Tümğ. Dr. Cihangir AKŞİT tarafından 250'ye yakın Harbiyelinin çalışabildiği, o güne kadar askerî bir kurumda açılan en büyük ve tam teşekküllü Resim ve Seramik Atölyesinin kurulması, yetenekli ve istekli öğrencilerin seçilerek atölye eğitimi almaya başlamaları Türk Silahlı Kuvvetleri'nde bir dönüm noktası olmuştur.

Resim 23. KHO Resim ve Seramik Atölyesi'nin kurucusu ve ilk şefi E.Tümğ. Dr. Cihangir Akşit.

Hafta sonları dahil, ders ve eğitimlerin dışında kalan serbest zamanlarının çoğunu atölyede çalışarak geçiren bu öğrencilerin eserleri, 80'li yıllarda açılan Ankara ve İzmir sergileriyle sanatseverlerle buluştuğunda çok olumlu karşılık bulması sonucu diğer askerî okullarda da benzer çalışmalar yapılmaya başlandı.

Resim 24. KHO Resim ve Seramik Atölyesi kurucusu P.Ütğm. Cihangir Akşit ve bir grup atölye öğrencisi.

İşte o dönemde yapılanlar, yeni bir asker ressam kuşağının da temelini oluşturdu. Atölyeden öyle bir temel eğitim ve sanat sevgisi

almışlardı ki; meslek yaşantılarının, sanat üretimi açısından tüm olumsuz koşullarına rağmen, bazen iki yıl, bazen üç dört yıl eline fırça alamasa da bu gençler, buldukları her fırsatta yeniden sanata sarıldılar ve emekli olduktan sonra da adeta kendilerini sanata adadılar.

Resim 25. 1981 Yılında Ankara Zafer Çarşısı Güzel Sanatlar Galerisinde sergi hazırlığı sonrası öğrencilerden bir bölümü.

Yaklaşık 40 yıl kadar önce askerî okulların atölyelerinde yetişen bu yeni nesil askerler, emeklilik döneminde, 2020 yılının sonlarına doğru birbirleriyle irtibata geçerek yeniden bir araya geldiler ve 2021 yılının başından itibaren Asker Ressamlar Grubu olarak birbirleriyle irtibatlı çalışmaya ve birlikte sergiler açmaya başladılar.

Resim 26. KHO Resim ve Seramik Atölyesi öğrencilerinden bir grup sergi gezisinde, Prof. Dr. Tükan Akyol ve seramik sanatçısı Prof.Dr. Hamiye Çolakoğlu ile birlikte.

Sanat çalışmalarının koordinesi, gruba üye kabulü ile etkinliklerin planlama ve takibi gibi faaliyetlerin daha iyi yapılabilmesi amacıyla 24 Ekim 2022 tarihinde Asker Ressamlar Yönetim Kurulu oluşturuldu. Grubun ilk yönetim kurulunda

Benan Küçüköğlü, Ersin Yaman, İkrami Özturan, Necdet Şen, Özer Ünsal, Sabri Topdağı ve Sinan İlen görev aldı. 24 Kasım 2024 tarihinden itibaren iki yıl süre ile görev yapmak üzere yeni yönetim kurulu oluşturuldu. Söz konusu yönetim kurulunda; Ahmet Öğreten, Erol Efir, Ersin Edizdoğan, İbrahim Kuvvetli, Nazım Kervan, Selahattin Sosay ve Şenol Alpaslan görev aldı.

Asker Ressamlar Grubu; grubun ve grup üyesi sanatçıların tanıtımı, eserlerinin sanal ortamda sanatseverlerle buluşturulması amacıyla 16 Kasım 2022 tarihinde “askerressamlarart” adı ile web sayfası oluşturarak yayına başladı. Web sayfasında, grup hakkında genel bilgiler, asker ressamlarla ilgili makaleler ile üye sanatçıların özgeçmişleri ve eserlerinden örneklerin yayınlanmasının yanı sıra grup üyelerinin katılımı ile dönem dönem sanal sergiler düzenlenmektedir.

4. GÜNÜMÜZDE ASKER RESSAMLAR GRUBU SERGİLERİ

İlk Sergi: İstanbul

Asker Ressamlar Grubu ilk sergisini 20 Ekim 2021 tarihinde İstanbul NetaArt Sanat Galerisi'nde açtı.

Resim 27. İlk İstanbul sergisine katılan asker ressamların bir bölümü.

Küratörlüğünü Asker Ressam Haluk Aydemir'in yaptığı 1.Asker Ressamlar Sergisine grup

üyelerinden; Ahmet Öğreten, Benan Küçükkoğlu, Erhan Aydın, Erkin Yılmaz, Ersin Edizdoğan, Ersin Yaman, Gündoğdu Uğraş, Halil Öztunç, Haluk Aydemir, İkrami Özturan, Kayhan Aybatlı, Necdet Şen, Nil Yanılmaz, Özer Ünsal, Rüstem Ersöz, Sabri Topdağı ve Selahattin Sosay katıldı.

Grubun İkinci Sergisi: Ankara

6 Mayıs 2022 tarihinde Ankara Galerim Sanat Galerisi'nde "Yıllar Sonra Yeniden Birlikte 2.Asker Ressamlar Sergisi" açıldı. Cihangir Akşit'in onur konuğu olarak katıldığı bu sergiye şu sanatçılar katıldı: Ahmet Öğreten, Benan Küçükkoğlu, Candemir Bilekli, Erhan Aydın, Erkin Yılmaz, Ersin Yaman, Gündoğdu Uğraş, Halil Öztunç, Haluk Aydemir, İkrami Özturan, Kayhan Aybatlı, Kenan Sarnel, Mete Sayın, Nazmi Tokgöz, Necdet Şen, Nil Yanılmaz, Özer Ünsal, Rüstem Ersöz, Sabri Topdağı, Selahattin Sosay ve Sinan İlen.

Bodrum Sergisi

28 Temmuz 2022 tarihinde Bodrum Ali Hakan Aykan Kültür ve Sanat Merkezi Galerisi'nde küratörlüğünü Ersin Edizdoğan'ın üstlendiği 3.Asker Ressamlar Sergisi açıldı.

Resim 28. Bodrum sergisine katılan asker ressamların bir bölümü Bodrum Belediye Başkanı Ahmet Aras ile birlikte

Sergide Cihangir Akşit, Şenol Alparslan, Haluk Aydemir, Erhan Aydın, Ertan Aykanat, Erdal Bölükbaşı, Hüseyin Bulut, Ersin Edizdoğan, Benan Küçükkoğlu, İkrami Özturan, Mete Sayın, Selahattin Sosay, Necdet Şen, Sabri Topdağı, Gündoğdu Uğraş, Özer Ünsal, Ersin Yaman, Nil Yanılmaz ve Erkin Yılmaz'ın eserleri yer aldı.

İlk Sanal Sergi

Cumhuriyetin 100'üncü yılında, ilk sanal resim sergilerini 30 Mart 2023 tarihinde gruba ait web sitesinde açan grubun bu sergisine; Aykut Deniz, Benan Küçükkoğlu, Erdal Bölükbaşı, Erhan Kaleli, Erol Altunay, Ersin Yaman, Halil Öztunç, Hüseyin Bulut, Hüseyin Korzay, İlhami Kurt, Kenan Sarnel, Mehmet Özcan, Nadir Soydan, Necdet Şen, Özer Ünsal, Sabri Topdağı, Selahattin Sosay, Serdar Erdurmaz, Sinan İlen ve Yaşar Yıldız birer eseriyle katıldı.

Cumhuriyetimizin 100.Yılında İzmir Sergisi

Diğer yandan salon sergilerine devam eden Asker Ressamlar Grubu, 09 Eylül 2023 tarihinde açılan Cumhuriyetin 100.Yılı İzmir Sergisi ile Arya Kamalı Uluslararası Kültür Sanat Merkezi'nde sanatseverlerle buluştu.

Koordinasyon ve hazırlıkları Necdet Şen tarafından yapılan ve küratörlüğünü Gülnur Çavuş'un üstlendiği sergide grup üyelerinden Ahmet Öğreten, Aykut Deniz, Benan Küçükkoğlu, Erdal Bölükbaşı, Erhan Kaleli, Erol Altunay, Ersin Yaman, Ertan Aykanat, Gündoğdu Uğraş, Hüseyin Bulut, Hüseyin Korzay, İbrahim Kuvvetli, Nadir Soydan, Necdet Şen, Nil Yanılmaz, Nurhan Tekin, Özer Ünsal, Sabri Topdağı, Sinan İlen ve Yaşar Yıldız'ın eserleri yer aldı.

Resim 29. 100.Yıl İzmir Sergisine katılan asker ressamların bir bölümü galeri önünde.

Cumhuriyetimizin 100.Yılında Askerî Müzede Sergi

Ön hazırlık ve koordinasyon faaliyetlerini İkrami Özturan'ın yaptığı ve küratörlüğünü E.Öğ.Alb. Mahir Ergüven Erkul ile Doç.Dr. Ümit Gezgin'in üstlendiği 100.Yıl İstanbul Sergisi 21 Ekim 2023 tarihinde Askerî Müze Ahmet Muhtar Paşa Salonu'nda açıldı.

Sergiye; Aykut Deniz, Benan Küçükoğlu, Erdal Bölükbaşı, Erhan Kaleli, Erol Altunay, Ersin Yaman, Ertan Aykanat, Gündoğdu Uğraş, Haluk Aydemir, Hüseyin Bulut, Hüseyin Korzay, İbrahim Kuvvetli, İkrami Özturan, İlhami Kurt, Mete Selman Sayın, Nadir Soydan, Nazım Kervan, Necdet Şen, Nurhan Tekin, Oktay Yener, Özer Ünsal, Sabri Topdağı, Selahattin Sosay, Sinan İlen, Suat Turut, Şenol Alparslan, Uğur Şengül ve Yaşar Yıldız katıldı.

Resim 30. 100.Yıl İstanbul Sergisine katılan asker ressamların bir bölümü Askerî Müze Ahmet Muhtar Paşa Salonu önünde.

Sanal Resim Sergisi 2

Asker Ressamlar Grubu 07 Ağustos 2024 tarihinden itibaren gruba ait web sitesinde ikinci sanal sergisini açtı. Sanal sergiye; Ali Serdar Erdurmaz, Baha Özyükseler, Erdal Bölükbaşı, Erhan Aydın, Erhan Kaleli, Erol Altunay, Ersin Yaman, Halil Öztunç, Hüseyin Bulut, Necdet Şen, Sabri Topdağı ve Selahattin Sosay 2'şer eserle; Nurhan Tekin Türk, Sinan İlen, Şenol Alparslan ve Uğur Şengül 1'er eserle katıldı.

Yeniden İstanbul Sergisi

Asker Ressamlar Grubu, 2025 yılının ilk sergisini 18 Ocak'ta İstanbul Sanatıf Galeride açtı. Hazırlık ve koordinasyon faaliyetlerini Haluk Aydemir'in yaptığı sergiye; Ahmet Öğreten, Aykut Deniz, Baha Özyükseler, Erhan Kaleli, Erol Efir, Ersin Yaman, Ertan Aykanat, Haluk Aydemir, İkrami Özturan, Nadir Soydan, Nazım Kervan, Necdet Şen, Oktay Yener, Selahattin Sosay ve Uğur Şengül katıldı.

Açılan sergileri, her seferinde daha da artan ilgiyle karşılanan Asker Ressamlar Grubu ve üyeleri hakkında ayrıntılı bilgiler "askerressamlarart.com" adlı web sitesinde yer almaktadır.

SONUÇ

Evrensel sanat dünyasında kabul gören Türk sanatçıların sayısının her geçen gün daha da artmasının yanı sıra iletişim olanak ve teknolojilerinin de çok hızlı geliştiği günümüzde artık Türk resminin öncülük yapacak askerlere ihtiyacı kalmadığı gibi günümüz asker ressamlarının da öncülük yapmak gibi bir iddiası bulunmamaktadır. Amaçları, yetiştikleri asker ocağında, kendilerine verilen büyük emekleri boşa çıkarmadan, kendilerinden önce yetişmiş

kuşaklara layık, çağdaş sanat anlayışından geri kalmayan eserlerle sanat ortamında var olmak. Bu yolda çalışmalarını sürdürürken yeni yetişecek kuşaklarda sanata ilgiyi ve sevgiyi canlı tutmak, imkânlar elverdiğince geliştirmek, günümüz asker ressamlarını mutlu eden etkinlikler olacak, daha da güzellikler yaratılmasına her fırsatta katkı sağlayacaklardır.

KAYNAKLAR

AKBANK; Hikmet Onat 97, Sergi Kataloğu, İstanbul, 1997.

AKYÜZ, Yahya; Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000-M.S. 2020, Pegem Akademi Yay. Ankara, 2020.

ALBAYRAK, Muzaffer ve ŞEKER, Kevser; Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yayını, İstanbul, 2014.

AVCI, Alaettin; Türkiye’de Askerî Yüksek Okullar Tarihçesi (Cumhuriyet Devrine Kadar), Genkur. ARGE Bşk.lığı Yayını, Ankara, 1963.

AYDOĞAN, K.Evren B.; “Sanat Eğitimi ve Sanat Eleştirisi: Türkiye’de Görsel Sanatlar Öğretmeni Yetiştiren Kurumlar Örneği”, Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir, 2010.

BAŞARAN, Gamze; “1914 Kuşağı Türk Ressamlarının Empresyonist Eğilimleri”, Yüksek lisans tezi, Okan Üniversitesi, İstanbul, 2014.

BOYAR, Ali Sami; “Bizde Resim”, Ressam Ali Sami Boyar, Ed: Bedi N. ŞEHİSUAROĞLU, Yeni Laboratuvar Yay., 70-78, İstanbul, 1959.

CEBECİ, Naciye T.; “Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn Mezunu Bir Ressam: Hüsnü Yusuf Bey”, Millî Saraylar Sanat Tarih Mimarlık Dergisi, 47-67, 2020.

CEZAR, Mustafa; Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi, T.İş Bankası Kültür Yay. İstanbul, 1971.

ÇETİN, Evren; “Türk Resminde Mimari Yaklaşımlar”, Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2008.

DİLMAÇ, Oğuz; “16. ve 20. Yüzyıllar Arasında Avrupa’da Akademik Düzeyde Sanat Eğitiminin Oluşumu ve Türkiye’deki Sanat Eğitime Katkıları”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2009.

Dz.H.O. Tarihçesi; <https://dho.msu.edu.tr> (Erişim Tarihi: 07.11.2022)

EDHEM, Halil; Elvah-ı Nakşiye Koleksiyonu, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1970.

ERSOY, Ayla; Turkish Plastic Arts, Republic of Turkey Ministry of Culture and Tourism General Directorate of Libraries and Publications, 2.B., Ankara, 2009.

FİDAN, Yasemin; Hasan Rıza Eserlerinde Gerçeklik Duygusu (Yüksek lisans tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2014.

GİRAY, Kıymet; Hikmet Onat, Yapı Kredi Yay. İstanbul, 1995.

GÜNYAZ, Abdülkadir, ULUDOĞAN, Ülkü ve KAYNAK, Tuğray; Naim Uludoğan, Tuğray Sanat Galerisi yay. İstanbul, 1997.

IŞIK YAYLA, Rumeysa; Akdeniz’deki Türk Hâkimiyetinin Görsel Temsili: Tuvallerde Preveze Deniz Zaferi. Selçuk Türkiyat, (58): 203-220, Konya, 2023.

İSLİMYELİ, Nüzhet; Asker Ressamlar ve Ekoller, Asker Ressamlar Sanat Derneği yayını, Ankara, 1965.

KAYA, Gülsen Sevinç - KILINÇ, Ümit; "Millî Saraylar Resim Müzesi Yaver Ressamlar Osman Nuri Paşa, Halil Paşa, Şeker Ahmed Ali Paşa ve Hüseyin Zekâi Paşa Koleksiyonları", Millî Saraylar Sanat tarih Mimarlık Dergisi, Yıl: 2023, S: 24, s. 150-191.

KOÇ, Ali ve KAPLAN M.Akif; "Türk Resim Sanatında Asker Ressamlar Kuşağı'ndan Bir Sanatçı: Ali Rıza Bayazıt", Sanat ve İnsan Dergisi, Yıl:2022, Sayı:6, Cilt:1, 54-65. (<https://sanatveinsan.com>, Erişim T: 11.10.2022)

KOÇ, Ali; "Maraş'ta Asker Ressamlar", Tarihi Uzunluk Dergisi, Yıl:15, Sayı:15, Kahramanmaraş, 2003, 76-80.

ÖZPINAR, Yasemin; "1883-1925 Yılları Arasında Paris'te Eğitim Alan Türk Ressamlar ve Yapıtlarının Analizi", Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2007.

ÖZSEZGİN, Kaya; Doğu'nun Penceresinden Doğuya Bakış Şeker Ahmet Paşa, Kaynak Yay. İstanbul, 2014.

ŞEKER, Çınla; "The Formal and Contextual Analysis of Soldier Painters' Artworks in the Westernization Era of Turkish Painting During Ottoman Period in Asia Minor", International Journal of Art and Art History, Vol. 4(1), June 2016.

TANSUĞ, Sezer; Resim Sanatının Tarihi, Remzi Kitabevi Yay., İstanbul, 2011.

TANSUĞ, Sezer; Çağdaş Türk Sanatı, Remzi Kitabevi Yay., İstanbul, 2012.

TANSUĞ, Sezer; Halil Paşa, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1994.

TARLAKAZAN, Burak Erhan; "Sanatçı ve Tablolar Konulu Cumhuriyet Dönemi Türk Posta Pulları", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:10, Sayı: 50, 2017, 340-354.

TERZİ, İhsan; "Mehmed Esad'ın Mir'at-ı Mühendishane-i Berrî-i Hümayun ve Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye Adlı Eserlerine Göre 19. Yüzyıl Türk Resmi", Ondokuz Mayıs Ün. Eğt.Fak. Dergisi, 4 (1), 2014, 142-146.

TERZİ, İhsan; "Türk Ordusunun Batı Resmini Ülkeye Getirmesi ve Bununla İlgili Haksız Eleştiriler", Ankara Bilim Üniversitesi Akademik Açık Dergisi, 1997/2, 129-149.

TERZİ, İhsan; "Halil Paşa'nın Askeri Eğitim-Öğretimi ve Resim Sanatı", Ondokuz Mayıs Ün. Eğt. Fak. Dergisi, 9, 1994, 202-232.

TOLLU, Cemal; Şeker Ahmet Paşa, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1967.

TOPALLI, Elvan; "Örnekten Resim: Hasan Rıza, Müfide Kadri, Tevfik Fikret'in Resimlerinden Örnekler", MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2021, Cilt:1, Sayı: 23, 394-419, 2021.

ÜNAL, Uğur; "Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu (1861-1876)", Doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

ÜNVER, A. Süheyl; Ressam Şehit Hasan Rıza Hayatı ve Resimleri, Trakya Üniversitesi Yayını, İstanbul, 2015.

YETİK, Sami; Ressamlarımız, Gram Yayınları, İstanbul, 2016.

Hrt. Müz. Res. Koleks. (Haritacılık Müzesi Resim Koleksiyonu); <https://www.harita.gov.tr/uploads/>

files/downloadabledocuments/haritacilik-muzesi-resim-koleksiyonu-16.pdf (Erişim Tarihi: 06.11.2022)

<https://arhm.ktb.gov.tr/artists> (Erişim Tarihi: 09.11.2022)

<https://digitalssm.org/digital/collection> (Erişim Tarihi: 11.11.2022)

<https://www.sakipsabancimuzesi.org> (Erişim Tarihi: 14.11.2022)

<https://www.pulhane.com> (Erişim Tarihi: 17.11.2022)

<https://tayyarecivecihi.com/ahmet-sekur-bey> (Erişim Tarihi: 17.11.2022)

<https://arhm.ktb.gov.tr/repo/uploads/Catalog/24032022112855-7d8c08d3-aa35-4032-92e7-c85c0acda86b.pdf> (Erişim Tarihi: 01.12.2024)

<https://tamsanat.net/sanat-terimleri-sozlugu/modle-etme/> (Erişim T.:04.12.2024)

<https://nuzhetislimyeli.com/> (Erişim Tarihi: 25.04.2025)